

U10H2
1940 7-8.

PIONER

QAZAQYSTAN LKÇS ORTALBQ KOMITETJNJN
KOMSOMOL BASPASÛ. ALMA-ATA — 1940

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ №7-8
1940

M A Z M Ū N Ъ

M. Zocsenko. — Lenin turalь әngjmeler	1
E. Omarov. — Tom	4

Хасандақь ұрстың екј қыдыр

Қаудь Хасандақьса құртамыз	5
Š. Мәуленов. — Kavalерист болам	5
P. Тереккин (Sovetter Союзьның гериб ма- ior). — Otān усьн кырескеи кындерде	6
Levcenko (Sovetter Союзьның гериб кари- tan). — Men de pioner болсам	8
Q. Ūtaevaev. — Qat	9
X. Seilханов. — Erijk turalь әngjme	10
M. Imanсанов. — Kamalbek	13

Qazaқьstannың XX қыдыр айдьнда

Bjzdjñ Alma-Ata	15
K. Әukevaev. — Barcatastyң ваирьнда	17
A. Құтақалиев. — Mjne, Qazaқьstannың	17
N. Темјркеков. — Stalin	17
T. Авдрахманов. — Bjr адамның өмјрге келуј	18
D. Әвјілов. — Aiu talaқan Arьспai	19

Ūль ақьпның тиојанына 95 қы

Әl. Тоқмақамбетов. — Avai — кеменгер қалқ ақьп	21
Әкем тuralь әngjme	23

* * *

I. Baizaқov. — Onvjr kyn, onvjr tyn	25
A. Qūnafin. — „Çoldas“	27
A. Lekerov. — Sөнbeitjn құлдыздар	30
Ç. Altaivaev. — Ala-tau tylkterj	32

Çаңа çaza bastoқандароја кenes retjnde

Ә. Esmәмбетов. — Erçanov çoldasqa qat	35
Ūsatьн вальқтар	36
Mexanizatsialanoқan vesjk	36
Çūmвақтар	36

Уақытса қауарть редактор: X. Seilханов

Техникалық редактор F. Samatoxin.
Қауарть корректор Z. Esqaliev.

УГ 2930

Өндјрјске 3/VII — 1940 қыь тартьғылды. Basuoја 3/X — 1940 қ.
тұқсат берјлді. Kelemj 4,5 vaspa-tavaқ. Avtoрлық 4 vaspa-tavaқ.
Qaқazдың formatь 60×92. Tiraçь 3.700 дана.

Redaksiаның adresj: Alma-Ata, Furmanov prospek-
tj, 49-yi. Telefon № 44-93.

Alma-Ata қаласындақь „Poligrafrest“ тјң кјтартар баспақанасында
басылды. Basпақаналық зак. № 820 — 7-8

26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

асър қарайтын те-
сиктен дайым
қарап, уиде оты-
қандардын не
істер қатқанын
байқап тұрады.
Оған Ленин мұ-
ндай әдістер
қолданды. Нан-
нан сия сауытын
қасады, оған сүт
құяды, сөйлеп тұр-
мысына лайық
қалам, қалам үс
қасап алды. Қазу
қазды.

Бір күні есік
кызетіні кызет-

сі ақытын есіктегі көзден бірдеме
сықалады, Лениннің қазып отырған
устынен тусты. Кызетсі камера есігін
қалма-қан қедел асып кіріп келді:

— Устайды ба, вәлем, меніңсе
сіз көзің бірдеме қазып отырдыңыз
қой, — деді.

Ленин қорқып, сасырады, алдында
тұрған сия сауытын ақытын аузына
салып сайнап, қей бастады.

Кызетсі тұрды:

— Сіз не істер отырсыз, сия сауы-
тың қегеніңіз не? — деді.

Ленин оған:

— Меніңсе сіздің көзіңізге
зақып болған қой деімін. Менің
қер отырғанын сия сауыты емес,
нан, сенбесеніз мінекі, мен нан
қер отырмын.

Кызетсі қарады, сынында да қер
отырғанын нан волеп сықады, ісінен
ойлайды:

— Сыныменен менің көзімнің
зақып болғанын рас волеу керек, өй-
кені, маған оны қер отырғанын
сия сауыты сияқты көріңді.

Осындай бірменен кызетсі сы-
қып кетеді. Ленин дереу нанның

басқа сия сауы-
тын қасап, оған
сүт құйып, қазу-
ға қайта кірі-
седі.

Кызетсі кіріп
келген сайын
Ленин нанның қа-
саған сия сауы-
тын өзі қер қо-
йды, өйткені, ол
сүт пен нан қа-
на, қеуге өте
сықымды.

Ленин тұрмеден
сыққанда өзінің
ақытын, тұқан-
дарына, тағыста-
рына:

— Бір күні менің қолым болма-
ды, екі сағаттың ішінде алты сия
сауытын қедім, — деп күйіп әңгі-
мелер айтатын.

Мұны есіткендердің бәрі күйетіні.
Кейбір таудай сөздің тобықты туының
бірменіңдер, әңгіме сарынына ту-
сыңбегендер тағырар:

— Сия сауытын да қеуге вола
ма екен? — дейтіні. Сынында кейде
сия сауытын да қеуге волады.

(Қалқасы бар).

*Орысқандан аударған —
Несірбай Манасов.*

Т О М

Қалың том қарсы алдында сыты қызы

Тыскендей үй ісіне, сұқыла нұр.

Үйімде бұдан басқа қиһазым қоқ

Қайнатыр үйдің ісің тырлентіп тұр.

Оқимың қызы томды қолыма алып,
Отырам сабыттың, ойда қалып.
Мегуертеі сытқа тартқан қарқырайды
Әрқайсысы қазыңның алтын қатыр.

Керегім тірегіңкте осы томда

Том барда аспан мен қер бірдің қолда.

Қызы том қайда барсаң, тұр күйімдеп

Сықады айдан да, қаладан да.

Үй адам мұны өзге арнап қазған,
Оқысын ұрпақтың деп қалдырған.
Оқимыз күні, тунь көз айымай,
Өскелең, отансы әл, қас балдырған.

Есенал Омаров.

ÇAUDY XASANDAQIYCA QURTAMBYZ

1938-çyldyň çazynda boljan uaqiqanyň vjzdjñ dosymyz tygjl — dūspanymyz da ūmytraidy. Sol çyldyň aqūs kynderjññ dañqy — əlem tarixynda qalady. Vjzdjñ ūly otanymyzdyň talai vūnydary Xasan kəlj mañynda boljan ūristyñ erlerjñ çyrlady.

Əitkenj, Xasan kəljnde boljan ūrys çai qana epizod emes edj. Səqəystaqy kesse kərcj-mjzdjñ sol soqtyqyñ, vatystaqy imperialsterdjñ ylken soqysqa kjrjsujññ vastamasə qyr, eçelden vjreu arqyly qana kyn kərcj kelgen, vjr elmen ekjncj vjr eldj arandastyr, artynan „vilgjn“ aitatyn aqylycn imperialsterj çaqys „tymqa“ çorj edj.

Vykjl kapitalizm dnyesjññ çjrjñ vara çatqan toptary sotsializm eljñ öte çek koredj. En aldymen osy sotsializm eljñ, əlemge ырpalyn çyr-gjzjñ vara çatqan vjzdjñ quatty otanymyzdy, talan-taraçqy saludy oillady olar. Vjraq, oilary oryndalmary. Xasan kəljnde çapon samurailary vykjl dnyie çyzj aldynda masqara voljñ, çenjldj. Ūly otanymyzdyň qasiettj çerjñe ыlas aia-qyñ vasuqy ūmylojan çaulardy vjzdjñ dañqy, quatty Qyzy Armiamyz qurtjñ çjberdj. Vūl — dnyie çyzj imperialsterjñe ylken savaq voldy.

Vjzdjñ Armia — çenjmpaz Armia. Əitkenj Armia — qalqan çyqy, Lenin—Stalin partiasy vaujñ çejdj. Əitkenj, vjzdjñ Armia—vaqylyñ, azattyqyñ Armiasy. Əitkenj ol — patriotlar Armiasy. Sondyqtanda ol — Səqəystaqy erljgjn Vatystada kersetj. Çapon samurailary, polək

pandary, aqfin vandalary, taqy vasqa, vjzdjñ kycke qarşy qarşyñ kəteruge vatyly varqan çauqa ondar soqyñ verdj. Ezjgen çurtqa—vaqyt apardy, azat ettj.

Sovettj Sotsialistjk Respublikalar Soiuzy əzjññ damu, keñeu, kyceiu tarixynda, vjr kərcjñ bet bolqan—1939—1940-çyldar.

Xasan kəljnde, tjrtj Xalkin kəldə çapon-maņçur soqysqumarlaryñ talqandaqan çyldarda vjzdjñ el—on vjr soiuzdyq

respublikadan quralusy edj. Al, osy kynde soiuzdyq on altj respublikadan quraljñ oty.

Vjzdjñ ykmet ыqj veivjtcjlyktj çaqtar ta, saqtar ta keledj. Al eger, açal tyrtken çau, əzj soqyqsa, vjzdjñ quatty Qyzy Armia çaudy qurtjñ çjberdj.

„Bolceviker almaityn qamal çoq“. Aqfin vandalaryñ Vatystyñ vjroqdyru imperialsterj, „mannergeim liniasyñ“ ornatyñ, vjzdjñ əkre tūsyñdan—vūnydy çerjmjzden soqyqraq voljñ edj, xasandaqyca masqara voljñ çenjljñ qaldy.

Vjz çauqy əzjmjz tjspeimjz. Al, olar əzderj tisse qarar ta tūrmatyñ. Alamai soqyñ veremjz.

Vjz aqalarymyzdyñ jsñ alqy aparatyn, olardyñ ornyn vasatyndarmyz. Qalq ycn, el ycn, vaqyt bergen ūly Stalin ycn savaqy da, soqys ənerjñ de otlicno yirenejk. Xasan kəljññ gerollaryñдай volaıyq.

KAVALERIST BOLAM

Çat əmjrdə çalqyñ tuqan,
Çaidary çyz — çarqyñ jñm—
Kavalerist bolam — deidj
Oty kəzj çaqyñ kyljñ.

Çiratylojan saljñ oınaq
Tolqylyñдай Aqçayıqyñ,
Sekjldj vjr qūlyñ var
Tūpar deuge ылаıyq tym.

„Mjñemjñ dep vaqyñ çyrjññ
Məpeleumen, el qorqauqy.
Aq voz atym volar serjk
Otan segy — el qorqanda.

—Kjñ volasyñ? — dese Stalin,
Çaqyñ ar: — çalyñ valam,
—Aq voz venen çauqy çaujñ
Kavalerist — deimjñ,—volam.“

Məulenov Sərbai.
/Qyzy - Orda, /

OTAN UCSJN KYRESKEN KYNDERDE

Cekarada tьльс тўрайып иақыт соқ. Әсјrese, вјздјң сьқьста: ардан безген вјздјң тьльссьз көрејмјзден минут сайып тырлј сорақылық кутуге волады.

Cekaradaqь, менјң zastavam қорқайтып, ucastkada 7-iulge deјjn вјraz тьльс воіьр келген edј. Alaida, 7-kynј қарондьқтар Zaозernы вјјјне телефон линасьн қыргјзјр қатыр деп нағәдқа сьққан қауңгерлер қаварлады. „Endese, samurailar вјrdeme јsteudј oіlaqan eken“ deјjm de, mәljmdemenј dereu tekseruge attandy.

Kөз қјверјр қарасам: қарондьқтар тура вјкк васьна қарай, сьньмен-ақ телефон линасьн қыргјзјр қатыр екен. Ekј koreijs вјrnece өгјзге вақана артыр кеledј, al — вјккен 500 metrdeі қердегј, Xamuku attь korei қьстақьнда қетрјс самаль қарон soldattarь көрјне vastady.

Mündai јstј көрген соң, вјз вјкктегј өз кысјмјздј көвейтјр, оны қорқаныққа ыңқайлаі vastady. Bұл оңай қүмьс emes edј. Bјkktјң дәл арқы қақ көктерјнде Xasan көлј, көldјң айналась көр өзender мен қалып ватрақ. Qadalar мен сьмды, азьқ-тылјктј Xasan көлј арқыль кјекentai қайықтармен тасуқа тура кeldј. Solai vola тұrsada, cekarany қорқану қьзметјн атқарумен қатар, вјздјң әрвјреујмјз кунјне yzджк-sјz 10 — 12 сақаттан қүмьс јstedјk.

Сонымен вјrnece кун өтј. Dyr-вј салып cekarany арқы қарына көз қјверсек қьстақта қаңа адамдар (қарон soldattarь) paıda воіьрты. (Қарондьқтар қьстақ сагуаларып көсјрјр қјверјртј). Қарон soldattarь сагуалардып кјмдерјң кigenј ras, вјрақ вұл maskaradқа қатысуцьлар пзаматақ өз беттерјң өздерј actь. „Сагуалар“ суқа тьскелј vardь, қарасақ: вәрјңнј кigenј вјр ыңқай көк trusik.

Вјр куннен соң қарондьқтар cekarada volқандьқтарьн қасырудь қойды, қароннып әвден сарталқан тортарь cekaraқа қақып келјр, вјктерге оналасьр, оларды пьқайтыр okoptar қаза тастady.

Iuldјң 29-kynј Leitenant Maxalin қoldas қарондьқтар оқан сауып қасаі vastaqанып вјldјrdј. Maxalin оң қауңгермен, Zaозerniden қасықтақь, Bezimәnnы вјјјнде edј.

Tūmandь paidalanyр қаронның ekј rotasь cekaracьlardьң azqantai товьна vandьca сауып қасады. Bјzden bes қoldas қаза тарть, оны јсјнде Leitenant Maxalin de var. Qalқандарь қараль вoldь, вјрақ вұлар қаумен соқыса verdј. Қарондьқтар вјkktј васыр ala almady, өitkenј көмекке келген қьзы әскерлер vanditterдј совет қерјнен қыр сьқты.

Tyn тьльс өтј. Қарондьқтар вјkktјң көктерјң ynemј columen вoldь, alaida samurailardьң varлаусьларь masqara воіьр әскерelendј. Mјne, төрт varлаусь cekaraқа еңбектер keledј, вјр mezгјлde олардың аiaқтарьның астынан қьрқанып, көldјмгј қауаып қьрқанып ұсты. „Geroilardьң“ сосьқандьқь сондай: көрјнвей қасырныудьң varлық ережелерјң ұмьтыр тьм-тырақай воіьр қаза қонeldј.

Ertenјнде нақыз maідan vastaldь.

Maідan vastalar куннјң кесјнен vastar вјздјң әр қaisyтмьз, қорқаны planь воіьнca, тјstј оғньмьздь алды.

Tyn қойуланьр қаңьыг сеvelei vastady, varлық қақдайқа қарақанда қарондьқтардың вјккке вугјн тьнде сауып қасайтындықь aidan анық. Bјz тьс-тьсьмьзқа varлаусьлар қойды.

Pulemetekter pulemetterјң қайта-қайта тәртectep тексердј. Asварьсь қьзы әскер Kukarin қoldas, кундјзгј қүмьсь ауыр воіьр сагсада dem алыр қаtpastan, қойына қару алды да ec кјмнјң қүмсауыпсьз өзј postьқа кeldј.

Tynнјң тьльсцьқьпн вұзатып еctene соқ сияқты, degenмен сақ volu керек. Kenetten қарықан granattың ekј ret даусь сьқты. Bul cekaradan өтјр тьлоқа (вјздјң артымьзқа) қарай айналқан қарондьқтардың ystјнен тьскен вјздјң cekaracьlardьң қимьль.

Ysterјнен тьскенјң көрген соң samurailar вјккелар қойды. Leitenant Xristoliubovтың товь қауқа қарсь дәлдеп савьль тырде оқ қау-

дыра vastady. Қауңгерлер—aspai-sas-pai қедeldete оқ аты Pulemetekterдјң оқтарь қарондьқтарды тура сөртеі қаирады. Samurailardьң „vanzailaudan“ дауьстарь қарықты, вјрақ қайткenderјмен de вјkktјң васьна сьоқа almady. Қал төвенјң көктерјнде қанса қарондьқтар сұлақанына сан қетпейдј, alaida көзј қойықандардың оғньна dereu қаңа адамдар келјр қатты. Оң-оңbes минуттан соң қарондьқтар вјздјң вјр қақ тьсьмьздан тьтқиыдан сауып қасаі vastady. Әр қaisyсь қьрьқтан ekј top adam, қер вауылар cekaraқа еңбектер keledј. Олар, өздерјң вјз вайқақан соқ деп оілады. Mezгјл қеткence олардың вұл оіып вјзде терјс demedјk. Mјne олар, вјздјң кунј вұғып fugas vom-balar көмјр қойқан қерјмјзге еңбектер қеттј. Men apparattың тьтқасып васыр қалқанында кырјс етјр дауьс та сьқты. Samurailar то-рьрақпен вјрге aspaңқа ұсты. Aman қалқандарь тасқа тьқыды, вјрақ вјз ол қерге de fugas көмген edјk. Qaita-qaita қарықан fugastar (vom-balar) қалқандарьн да қүрттыр қјverdј.

Men pozitsia таңдар алдында cekaracьlardьң vastарьн қосьр — тастың оң қақып ala атыр қатты-қындар деп вұirdьм. Nyсананы

гылап снарядтардын унун басыр кетти.

Qatarlaryn çana kycermen tolyqlygyr alar çaronyqtar vikketaq da ümtyldy. Däl osy arada vjzdjn soqy pulemetimjz — „Maksimnyn“ unj öctj: pulemetcik Taratorin usjncj ret aury çaralanqan edj.

Men pulemettj özjm ata vastady. Oq tizjigen lentalardan vjreuaq qalyrty. Vjraq, mergen Smakov vjr çacjk oqy äker te çettj. Ol Taratorinnyn çardemesujmen us lentaqa oq tizjr bergen soq qyzu çymys jstegen pulemet çaronyqtardy çer vaurylatty. Qolytnyn cüntaqynan vjrdeme qatty soqqandai völdy. Kezektj oqtarymdy çoneltjr volqan soq qarymdy sipar qarasan çyb-çyly, çavysqaq qan çylyçyr vараçатqанын sezdim, jcjmen: — çaralanqan ekenmjn dedjm. Vjraq, ürgsty toqtatuqa volmaidy, çana pozitsiany aurystry kerek. Bül otyndy çaronyqtar belgjler aldj. Bül turaly Xristoliuovqa aittymda, vylai cya vere oq çaudyrdym, öitkenj osy kezde pozitsia aurystryqan Xristoliuovty da qorqau kerek edj.

Soqy lenta da vjtuge ainaldy. Oqqa çjverjigen Smakov çoldas tez oralmaydy. Qarys aldymnan çaronyndy snarydy keljr çaryldy da, sonyn çacjrandysy pulemetimdj jsten cyaqardy. Men usjncj ret çaralandym, sol çaq çamvasymnyn serbegjn oq völjr kettj.

Çaqdai aury voluqa ainaldy. Vjzdjn çaungerlerdj kövj qatardan cyaqy, al — vjzge kömekke kele çatqan äsker özderjn qamaqan çaumen ürgsta völdy. Çaungerlerge men — Xasan köljne cegjn, — dep vüirydy.

Vjz çep arasymen eçvedejk. Çenj çaraylar aury çaray volqan çoldastarqa çardemdestj.

Bezimännidjn cyaqy çaqyndaqy vjkten adamdar kördjk. Bül kjm: vjzdjkj me, äde çaronyqtar ma?

Qyzy äsker Batorin — men vaqpar kelejn dep özj tjlendj. Ol:

— Çaronyqtar volsa granat tastaymyn, al — eger özjmjzdkj volsa, solarmen vjzge kömekke kelemjn, — dedj.

Basqa çol çoq edj. Vjz, Batorinnyn qalai jlgerj nasqany qadaqalar qaly qamystyn jcjnde çarymtyz. Mjne, ol tyregeljr adamdarqa qarys çyrdj — endece, ol vjzdjn adamdar!

Bular tankister volyr cyaqy. Su cyaqy ketken çoldardy, özender men vatpaqtardy vasa köktep, vasyr almaqsy volqan ozvylardy yiretuge asyqyr, sekarasylarqa kömekke kelgen — vül Qyzy tulj Ejjncj Ereke Qyzy Armiany völjmaçjnyn aldj eken.

Sovetter Soizynyn
Geroj — major P. Tereckin.

belgjler alqan soq granattar däl tysjr çaryla vastady. Samurailar tasqa çaqyn kelgen sayn men olardy raketamen çaryq etjr көсетjr otyrdym, jle-sala mylyq daubstar çavat cyaqyr otyrdy, sondyqtan çaronyqtar öigen, çaralanqan adamdaryn otyndaryna tastar, ydiqa qarai ida-cu volyr domalar çatty.

Çaronyqtar qaita-qaita çana kycer çinar ümtylqandarymen vjr qad m da alqa vasa almaydy. Vjzdjn qorqanudaqy qimymtyzdyñ berjktjlgj olardyñ çel ökpesjn vjrtjnder vasa vastady. Sekarasylardyn azqantai tovy men olar vutjn polk volyr ürgssada vel ala almaytyndyqtary aqyndaldy.

Sondyqtan da çaronyqtar artilleria, minometterdj ürgsqa qatystyra vastady. Snarydтар vikketaq qatay çaudy. Sonda da vjzdjn tovy mtyz çazyldy.

Vjz pozitsiany өзгerteijkte, çaronyqtarqa dyrse tiseijk degen qotyndyqa keldjk. Men: „syjktj Stalin usjn — alqa“ dep aqai saldy. Sekarasylardyn „ura“ laqan daubstar alyqan oqtar men çar-

qosylp әn saldym. Menen keijn, menjn rotamdaqь қаungerler oıyn көсеттj. Konsert öte қаqsь өттj.

Bül—ürь bastalardь aldьndaqь tyn edj. Kelesj kynj, men қару-қарақтарьн асыңған өз rotamdь алып: vütalь sai, saz-ватрақ, өзен-дер мен қондardь vasa көктеi, cek арақа, Xasan көljne тура tartьm.

Xasan көljnjң қаьнда volқан ұрьста, қаungerlerdj ертjр, мен сан ret қауқа қарсь сартьm. Bjr қоль-мьзда vintovka, bjr қольмьзда granat, bjr— „Stalin ucjn!“—dep са-мурailarqa aralasa берджk...

Ne kerek, қаон сūқнақтарь мьқтарь соққь қедj. Bjr olardь оң-дар тūрь yireттjк.

Partianьн XVIII siezjnde Qьзы tulь Bjrjnej Brekse Armianьң qolvas-

Levcenko geroi.

сьсь Stern қолдас, қаон samurai-ларьна vjzdjң qalai соққь бергенj-мjzdj әңjme қылды. Ol— „endj соқ-тықса vjzdjң bjr қаungerjмjz ucjn қаудьн on soldatьн құrtамьз,— dedj.

Klimenti Efremovic Vorocilov: —Bül az. Қырмаьн құrtu kerek, —dep оның сөzjн vөldj.

—Dürь-aq!—dedj, Stern қолдас.

Bjzder, Qьзыl Armianьң varьқ қаungerlerj мен komandirlerj қа-zjr соқь әdjsterjн yzdjksjz yire-пudemjz. Eger қау совет қerjне тūмьсқьн сūқатьн valsa, ұрьсқа қаqsь yiregendjktj bjr сонда көр-сетemjz.

Sovetter Союзьның Geroiь kapitan Levcenko.

Q A T

Әdemj әj taza, сақьн vөлme Jcjnde oıym салқьр көңjldene, Tjzsem dep сөz марқаньн оть edjm Bүйьқ қьр қалатьма, сөller тjlge.

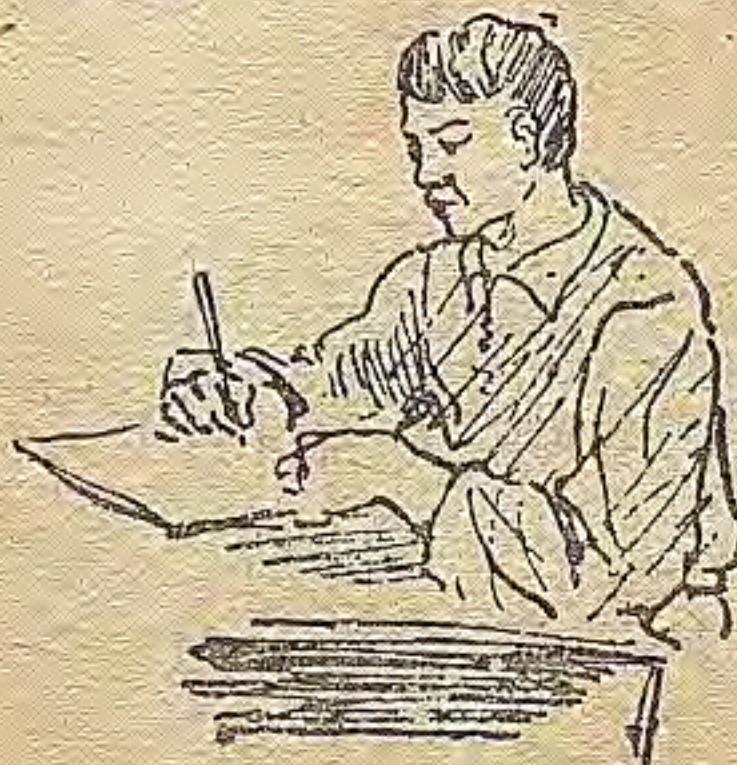
Bjr қолдас keljр maқан қьzj қа-рьн — „Qat var“, — dep кьljmsjrep, сөz-djң artьн — Kөp sozvai doқardь da, әzjme-nen Dedj ol — „mьmkjң қолдас qua-narsьн?“

Dәt қьlmai soza оқуқа қатьн vөrjң Qarasam әdresjң, aiaқ қақьн; N. castьь armia vөлjмjnen Caldь көzjм, deljnjр қаьылапьн. Qьsqaca bjr сөilemde тūрқан cetkj „Қан қолдасьң қаunger Nьsjр“ deptj. Oilandьrьр osь сөz bjr jstj әкер Kөz aldьma vьlai қьр elestettj:

...Kez edj, kьzdjң aıь qоңь салқьн, Қау syjр taza auanь qūmartatьн. Қамьр альн кьпнjң сасқан нū-гьн Қолдасьм keldj maқан кьljр қа-рьн.

Sūңдақ voi, қаpaқ қауьрьн, vül-сьқ еттj Edj ol, салқақ vjtken көkrektj, Қūмьр dene, valқadaı sausaqtarь Tandantucь ed, көz tartьр көрген көртj. Dedj ol: тында қолдас, aitar сө-zjм — Воıьмдь vьgjң kernep cattьқ se-zjм, Qoctasьр quanьсpen serttesuge Kьtjnjр көрten kьtken keldj ke-zjм;

Dedj ol: Armiaqa varam endj. El qоrқauқа Marcalьm mandatьн бердж. Menj өsjrgen volattai anam—Otan, Tastylegj, мен оның қаungerj.

Sol dosьm vьgjң nūrь көңjmen Қьрек сьрь, maқавvat Otan degen Amандьқьн vjldjрр qat қаььрть, Armialьқ қаunger өmьrjnen.

Deptj ol: тūрмьс қаqsь, esen-aman, Kyc берjk, қjger tasқьн қаьнда-қан Astьmda oınaқсьсқан торь тūlpar, „Ә“ deseң tau, tas demel arьнда-қан.

Deptj ol: Armiaqa aьлнқаль Qьзыl қūldьz maңdaıqa тақьылаь Kызette кjрjk қақьр көргенjм қоқ, Össjң dep кjреjk vaspai otan Ba-қь.

Deptj ol: қауа өmьrде қаинар қаь Men tylek tastap ұсқан томақань, Kөkte, қерде, теңjзде қенjmeittjң Men қенjstjң ұсьрқан дауьpазьl

Dosьmьң қаьндақан қастьқ қа-ть — Kelgende қьregjмnjң aitar antь: Maidan volsa кьпнj ертең Stalin деп Attanatьн мен de Otan azamatь!

Qұrtanқajali Uıabaev.

XASEN SEILXANOV.

ERLJK TURALB ƏNGJME

(Çalqasb. Basb etken sanda).

**

Qali men Qamila mьnau mьselege jlezde-aq kьne qaldь. Onь bastь sebevь, vьl ekeuj oqitьn klaslardьn oqusьlarьnь talavь.

Saqui yige kelgen kьnniьn ertejnde ekeuj de klastaqь balalarqьa çolьqьsьmen-aq:

— Meniьn aqam keldь, a ol sonдай vatьr, on uc samuraidь çalqьz əzj çengen. Ol əuelj, Stalin men seilesken. A, onьn ordenj de var, — dese Qamila, Qali da osь maqnada aitqanmen, Qamilanьd sьzjndegj kemjstjktelj toltьrdь.

— Ol Məskeude akademiada oqidь. Spal qadaqan. Ol, Finlənđiadaqь soqьsta volqan.

Balalar oqan çan-çaqtan sьraq çaudьrdь. Bьraq, çarьtьr ectene de aita almadь, ol. Bьr vala aittь:

— Egerde, meniьn sonдай aqam bolsa, men vərjn de aittьr verer edjm.

Tьra tьrcь, — dedj Qali oqan, ol əngjmesjn vьzge əlj aitqan çoq-

qoi, oqan vьgjn vьr çurnalist keljр, əngjmelestj, vьz sonda qana estj-djk.

— Sol estjgenjndj aitsaicь?

— Tьra tьrcь deimjn, vьz onь, suretke tysjrp çatqanda qana estjр qaldьq.

— Balalar, — dedj, zveno voçatib Toqtamьs degen vala, — vьz onь osьnda saqьraibьq, ol vərjmьzge de aitadь.

— Oqan kelmeidj.

— Keledj, kьm aittь, kelmeidj dep. Kəzjr mьqaljm aqaidan sьraibьq, — dedj Toqtamьs.

Savaq vastaldь. Klasqə mьqaljm kьrdj. Balalar ədettegjdei orьndarьnan tьrdь. Mьqaljm amandastь. Oqusьlardь tygender volьr, savaqtь vastauqə ainalqan kezde, balalarđn vьrçьdьrьvь. Qaliqə qaradь. Toqtamьs olarqə ьm qaqtь...

Savaq çujр çattь. Tarixtan ətken savaqtь pьsьqtaqan mьqaljm çana taqьrьrqa kəcjр edj, kьlt toqtai qar, stoldь toqьldattь.

— Ol ne, qaqaz laqtьrьsu!

Balalar çьm volə qaldь.

Mьqaljm sьzjn yzvedj, aita verdj.

— Bьrjncj Petr, osь patcalarьnь jcjndegj en... vьl ne anau, qaqaz. Vьl qaidan çьqqan tərtjpsjz-djk, — dedj, Toqtamьstьn aldьna tyse qalqan vьkteulj qaqazdь kьre qoibьr.

Toqtamьs orьnənan tьrьr:

— Mьqaljm aqai, vьl...

Mьqaljm onьd sьzjn veldj:

— Vьl ne əzj, savaq ystjnde,

— Berç ana qaqazdь maqan.

Toqtamьs qaqazdь çasьra:

— Çəi...

Tar osь kezde qonьrau soqьldь. Pəreçiv... Toqtamьs qaqazdь ьsьnьr:

— Mьqaljm aqai, vьz sьzden vьrnəsege rьqsat sьraibьq, dep ek. Mьnau sol turalь, — dep qaqazdь ьsьndь. Qaqazdaqь çazu mьnandaj edj:

„Mьqaljm aqaiqə sen ait, saqьraibьq pa?”

Balalar mьqaljmьne tьlekterjn tysjndjre vastaqan kezde, Qamila

oqitın klasterın balaların vır to-
vı Qalılardıñ çarına keldı de,
olarqa mına qattı oqıdı:

„Sağı ağı!“

Vız II^a klasterın oqıcları vız-
dın çıñıtımda volır, özıñızdın
vaterıñ jstegenıñız çarında engı-
me aıtıñızdı sıraıtız.

III klasterın oqıcları“.

Mıñ oqır çıqqan da ucıncı
klasterın oqıcları jsterınen vıñan
quana qoımadı. Öitkenı, vıl sözdı
olardan vırın özderı çazbaçsı edı.

— Vızdın söz de osv, qol qoıa-
lıñ mınaqan vız de,—dedı Toqtamıs.

— Söz az volmaı ma? Kjekene
netsek qaitedı,—dedı vır vala.

— Men vılsem, osv qatqa vıñı
mekter qosıladı. Çırjıder mıñqal-
ıñge, vıraç, vırjıñız torırlar var-
maıñq, ekı klasterın ekı vala var-
sın,—dedı Toqtamıs.

— Vız Qamılannı çıberemız,—
dedı II klasterın oqıcları.

— Oı, ol aıta almaidı!

— Onda aıtıñ tyk te çoqı!

Toqtamıs pen Qamıla mıñqal-
ıñderdın kenısesınen çıqqanda, va-
lalarđın varlıqı da esjkte kytır
tır eken.

— Varlıq da qosıdı, vıraç,
qat qaitadan çazılatın völdı.

— Nege? Vızdın qatıñız söz
emes pe eken.

— Oñ qoıdı?

— Men çarı aıtım emes pe,
ylken vater oqıdı, qattı kör qır
çazıñq der.

— Men aqama vır vır mına
qattı kersetemın,—dedı Qamıla.

* *

— Kım aıtı senderge, menı va-
ter der.

Qar, endı, ne deın... Körtın al-
dında seıleu ucın özderın aıtqandaı
ylken vaterlıqıñ engımesın vaıan-
dau kerek. Al, menın tyk te va-
terlıqım çoq. Vıñı mektepke tre-
voga verır, „vater-vater“ der vıl
völdı. Balalarqa vaterlıqıñ çır
kerek, al, menıñ çarına... dedı
Sağı.

Qamıla men Qalı vırjıñız vırıne
vırı qaradı.

— Mıñ vıstaqan Qamıla,—
dedı älden uaqıtta Qalı.

— A, özıncı?

Ol çauar vermedı.

— „Çır osvı volsa, onda vıat-
aq völdı“,—der oıladı Qamıla.
Qalıñ oı da osv edı.

— Volmas endı, körke vıqıl-
vasqa volmaidı, varu kerek.

Ekeıñ de çarıñ qatı.

* *

Vıl çolıç çır mektepte emes,
qalanıñ sırtında, toqai arasında
völdı...Zaqar taudıñ çarasın voı-
lar aqqan möldır vılaç, aınala
pylsteı qılırqan kök maisa. Va-
lalar mandıllarına, keudelerıne
kötem gylın qadaqan... Balalar
ar-berı asır salır arı-berı arala-

dı da, vır yideı terekın jgesıne
çırelerınen otırıstı. Oñ aınala-
lıñ qalıñ çırın ças aqas...

— Balalar, vır tal çırıñ sıñdır-
mandar,—dedı mekteptın starcı
voçatı.

— Тьсс...Çulamandar endı!

— Ne aıtam men sızderge, pı-
len derlık erlıkterım çoq,—der
vastadı Sağı engımesın. Qararım
komandımın. Vıraç, vızdın var-
lıqıñız da, otanıñızdıñ sek-
aralar vırıñ qılırta, eckım, esua-
qıtta da öte almaidı, der çır aıta-
mız. Este volsın, balalar, osv ve-
ker söz emes! Kyzette qalırıñ se-
nıñdıñ vıdarı!

Men sızderge mıñandaı uaqı-
qan aıtıñ. Vıraç, oñ çaqıclar
aıtıqa onca sever emesırın.

Menın armıaqa çarı varqan ke-
zım. Qatır çıangerımın... Uaqıqa
vılaı völdı: Vırkynı kın vata zas-
tav nacalığı maqan kyzetke varı-
sın dedı, vıl vız ucın ylken çarı-
lıñ emes.

— Vıraç vaıqandar, saç volıñ-
darı!—dedı komandırımız.

Vıl—arlıqıñ aıtıqan söz
edı. Öitkenı, vızde arkıñ-aç saç
volu kerek ekenın çaqıñ vıledı.

Kyılı tırqan atı dereu ertter
mınır qarı-çaraqı asınır çırđık-
te kettık. Menın çarımda Tagacev
degen qızı asker var... Kın vıl
edı. Bıñıt çarına qaradı völdı.
Vıl aranıñ saı-salasıñ çaqıñ
vılemız. Tau-tas, vıñ çota, tereç
cat, saı arasıñ ezen, ezen çaqıñ
toqai...

Vırıñ arı-berı çırđık. Vırjıñızge
vırjıñız tıl qatırımız. Mylgıgen
tın, ekı köz arıñ qaradıñ nıse-
ge qadaladı. Kırjık qaqıñız...

Tın ortası aıqan mezgıl, çarıñ
qıdı da kettı. Тьнс өлке, me-
nıñ aınala, çarıñ dıvırımen oıan-
qandaı, tenselgen tırjıdı.

Älden uaqıtta, menın atım pı-
qır, qılıqın tıñreıte qaldı.
Men oñ pıqırqanıñ çaratıñ,
tızgıñdıñ tartım, vıraç, ol vıreudı
kırıñ tırqandaı qılıqın tıñreıte-
nıñ qoımadı.

Qarandaqan vır nıse vızdın
közıñızge eleç ete tıstı. Sol se-
kundte ekı tırlı oı keldı; an va,
äde adam va? Adam degenıñız an
volır, sonıñ sonına tıñır çırge-
nıñızde ekıncı tıstan estı çau,—
adam çarıñ öır ketse qaitemız?
An degenıñız adam volır, qarıda
köz çazır, voı çarıñ aldanır
qalsaq, vıdan ötken masqara volar
ma?

Aq va, adam va alybr alu kerek.

— Baiqady va, — dedj Tagacev maqan kuvjler.

Çauyn əlj vasyqan çoq. Ainala əlj qaraqdy, mylgigen, çymçyrt... Qulaq tygulj, kez tjugulj... Çyrek tulaidy, vjraq, ol yreidjn varavanь emes. Aiqai-cu, qattь dyvjge eljyr qyzyr, tyqyсы çoneletjn sandaqtai, sezjm viler ala çonelgendei...

Qadalqan noqatmьz qvьyг etkendei voldь. „Ei, sen kjmsjң desem qaiter edj osь, ne vola qoiar edj sonda. Kjsensjz kvjrtjktep tьrmaqьmьn va osьlai, çauьr vaьr pege tjl qatrainьn, vьlqьnьr, tulasa, pege çaqalaspainьn. Qorqudyң davьь ma vьl tьrьs“, degen siaqь əlde nendei oilar qaptar kettj.

Alьstan arvasqandai ūzaq tьrьstьq. Vjrqьdyru naqьt əttj.

— Sen, — dedjm Tagacevqa, osь arada vol, men anau tьstь orap əteijn.

Səitkence volmadь, qattь dyrsj, kəp dьvьyг estjldj. Taң da ala kəlenkelenjр vjljne bastaqan kez edj.

Enkejр, çygrjр kele çatqan vjreudj kəjр:

— Toqta, — der em, maqan oq atьr çauar verdj.

Atьmdь tevjnjр, qarьsь çava çoneljenjnde taqь da oq atьldь, atьm syrjne çьqьldь. Moilynan asьr tystj. Oq çanьrdai quidь da kettj... Dereu vьqьr, oq çauьr tьrəqan tьsqa kez çjverdjm. Atьm vasyр kəterjр, vjр ekj adьmdai çyge verjр edj, taqьda oq tigen volu kerek, mьrttai ūctь. Artьmnan çegjne verjр, vjр ylken çartasqa çartasьm. Jrgemnen estjlgjen svьdyrəqa çalt qarasan Tagacev eken,

atьn. çatqьzyr, vintovkasьn atьr tьrəqan. Ylken medeu voldь, ol sonda.

— Atьs toqtaqan çoq. Əlden naqьta vintovka menjң ekjncj tьsymnan atьbr çatqandai voldь. „Qorçauqa alqan eken“, der oilady. Tagacevqa qarar em, maqan qaratj syretjlr keledj eken. Ne volqanьmdь vjmei kettjm, „astьmdaqь atьm, qasьmdaqь dosьmnan airьldьm va çьnьmen-aq“, degen oi sar ete tystj. Atьbr, yc qadam-dai çatqan Tagacevqa vaьr:

— Qai çerjn? — dedjm.

— Mə, vintovka, oq, — der sьlq ete tystj. Qaitьr çauar vermedj.

Kəz dj asьr, çumqansa tərt çaungerdjң rəljn atqaruqa tura keldj. Əljm degen nəse esten aldaqasan çьqьr ketken. Çьkəvelek ainalьr, vjzdjn tjljnzven aitqanda, rusnoi pulemetjң oq salqan tavaqьncsa ainalьr, atьr çatьrmьn. Sezemjn, ainalamьdь tygel qorçar alьr, endj çaqьndar keledj... Oqьm tausьluqa ainaldy. Tagacevtyң qalqan oqьn da atьr vjtrgem. Endj pe jsteu kerek? „Mьnau ves oqь ynemdeiyn çana veseujn de vosqa çьqarmayn“, der oilady.

Vjreu aiqailaqan kuyj maqan qarai çygrdj. Vasьr saldьm, ūçьr tystj. Çalqьz-aq oq qaldь! Vjraq, anau tərt oqьm vosqa çьqqan çoq... Aqьgь esjk ren tərdei keljр qalqan vjreujne soqь oqьmdь da qidьm. Uzьn volь vjreu eken, kesken terektei çьqьldь.

Sol-aq eken, artьmnan ker vjreу vintovkamen menj salьr çjverdj...

Vjр ças, nəzjk yn vaç ete tystj. Balalardyң varьqь da acь çьqan yn tьsьna qarar edj, Qami-

lanьd çanьnda otyrəqan Solimə deitjn vala eken.

— Ne voldь?

Ol kəzjn vjр asьr, vjр çauьr Saqija qarady. Kəzj məlt-məlt etedj, çьlauqa taqau.

Balalar du kyldj de:

— Ia, ia, sonan soң? — dedj, — əi, sen tьnьs otyr. O nesj eken.

— Esengjrep qalsam kerek, çamvastai çьqьldьm da, vintovkamьdь ūstap, tьra vergenjnde əlgj adam qaitadan ūmtьloqan eken, çtikpen tyiter çjverdjm. Ekjncj vjreу vintovkanьdь dymjmen taqь da ūrəqalь çatьr eken, qaqьr qaldьm... Qorçar alqan, vaqanayь-vayqanayь ma, qoi-aiaq, dene motordai endj ainalu kerek voldь. Əlden naqьta, vintovkanьdь loçasь tidj qoi deimjn taqь da qular kete çazdar, vjreudj çtikpen taqь da çansьdьm. Osь çaiqasu ves minuttei naqьtqa sozьldь qoi deimjn. Vjreudjn:

— Əltjmei alьr çyrjңder, vьda olça, vjrqьdyru məljmettj, çan kerek volsa, əzj-aq aitady, — degen sezjn qulaqьm çalqandai voldь. Namьsьm qьsьr, çjgerjm artь ma ne:

— Utopia! — der aiqai sala, qattьraq qimьl çasaqandai voldьm. Baiqaimьn, menj qorçaqan ekeу çeu emes... Vjр kezde ekpettei çьqьldьm. Vasьmdь kətere verjр em, arqamnan qazandai tastь taqь da tastar çjbergendei voldь. Kəzjmdj asьr qimьldai verjр em, çanьmda eckjm de çoq eken... Keudemdj kəterdj, çьqьldьm, qaitadan kəterjldjm, vjreу ker qūcaqtai aldy, tani kettjm, əz kj-sjmz eken.

— Oq verçj, — dedjm.

— Oq çьqarmay-aq qoi — dedj ol.

КАМАЛБЕК

I.

Ақ vastь Ala-taудьн төскейнен төмен тенір кумйс су оиқа қарай сьлдыр қақадь. Тау қоинауь көк торқьн масатыдай тырленір алуан тырлй гьлдырдйн тьсймьн безелген. Вйр қақьнан көкрьн таласқан орманда қўласьн қаьр көктеи тьскьн. Куннйн көзймьн қара көк сарьақтарь несе тырлй тырге енйр қўвьладь.

Қандаи тамаса! Қандаи керемет! Alma, grusa, өрйкрьн безелген Ala-taудьн Alma-Ataсьн кйм сьymeидй leisjz, кйм онь көргьсй келмеидй leisjz. Мўндаи тавиқатқа вай қандаи қала вай? Сьқьстақь сьн сўлуьдь осьнда емес пе!

Тау вауьна көз сьверйр тўрсаньз не тамасань саз айьнда көгер едйнйз. Көз меийнй қандьтар едйнйз. Салаң саратыьстың қана вайьдь емес, қисарьсьз тылжк, сан сьткьсйз мьлжктй елдйн ордасьмен танысар едйнйз.

Қала мен тау арась орман. Орман воь толқан колхоздар, курорт, демальс уйлер. Оларда дем алқан сьaidарь сьндар.

* * *

Қалаға тайау сьрде вйр аланда сьл саян саз айьнда атть әскерлердйн тамаса тактика сьайьнда савақтарь воьр тўрадь. Вауььнан сарақан сьануарлар иьсьқтай уйрйлйр көлденен қойқан ақастан сьўқрай қарқьр сьатқань. Үстйндегй сьаунгерлер де атқа северлйктерйн, ертйлйктерйн, ватыьдьқтарьн салқан сьрден йсймьн аңқартадь. Кей кьндерй демальста қалаға келйр Коминтерн алаңьнда сьвьд савадь. Қала қалқь қалмастан вайр тамасалар қайтадь.

— Арьрай әлгй вйр ваз атть әскер вала өте север екен. Екй сьақьнан да вйр сьвьд tastamai қйр өттй-ау!

— Сйркйн ать да тамаса емес пе? Ақьнь да қатть көрйнедй, ой сьануардьн васын сьверйр көрсен, көзйнен сьасын вўрсақтар едй-ау. Сьануар тйл вйледй қой деимйн. Вайр қимьлоға тьсйнедй.

Вўл көрйр қайтқан сьўрттың әнжй-месй.

* * *

Н вөлймй деп аталатьн ось атть әскерлерде вйр сьаунгер вольдь. Ой тураль вйрге сьурген сьoldastарь мақтар әнжйме етйсетйн. Оньн мергендйгй, атқа отьрқьстьоь өте север екендйгй тйртй аңьз воьр сьурдй. Олардьн ой айьр сьургенй Камалбек Алмьчанов сьoldas волатьн.

Камалбек аласалау келген сьана өспйрйм сьас сйгйт. Вйрәқ, денесй нәзйк емес, тоьдк келген ралуан мьсе, вейжк, иьдьртть, әрй рьсьд. Сьас сьақьнда tentek, алаңқасарлау волатьн. Көнйне сьақрақан валань қойр қалр сьлатьр та сьверетйн әдетй вадь. Соньн өзйнде де сьақь сь көрген сьoldasьн сйлаусьльд деген волюсь едй. Қарақьмнньн көзйнйн оть вай, адам воладь, деитйн оньн апасы да, васыа қарйалар да. Ай, кәзйр мйнезй салмақть. Соқ-таулдай вайсалдь сйгйт воьртть. Сол өткйр көзй әлй өткйр, иьттыьдьдь қара көзйнйн отть қарасьдьнан көрйнйр тўратьн сйақть. Вўл салқан сьрден вайқалр-ақ тўрадь.

Ось йагерде мергендер аз емес. Ой соньн вйрй. Қўрал-сайманға өте вайрппен қарар, мөрелер иьстайдь. Атьн да солай ерйнвей сьлар-сьйрар, кунй воь сьуадь да сьуредй. Сьўрттың көзй тьсйр сьуретйн ваз атть

сьаунгер ось волатьн. Ой, ось ваз атпен ерексе көзге тьсетйн. Ваз ат иьзақ савьсқа олқьлау, ақьнь қатть иьсьдьр мал едй. Вйрәқ, оньн ерексе вйр қасйетй, адамнньн вайрқьд қозқальсьна тьсйнйр тўратьндьдь. Кйсйнйн иьдьайьна қарай көсйр отьратьн.

* * *

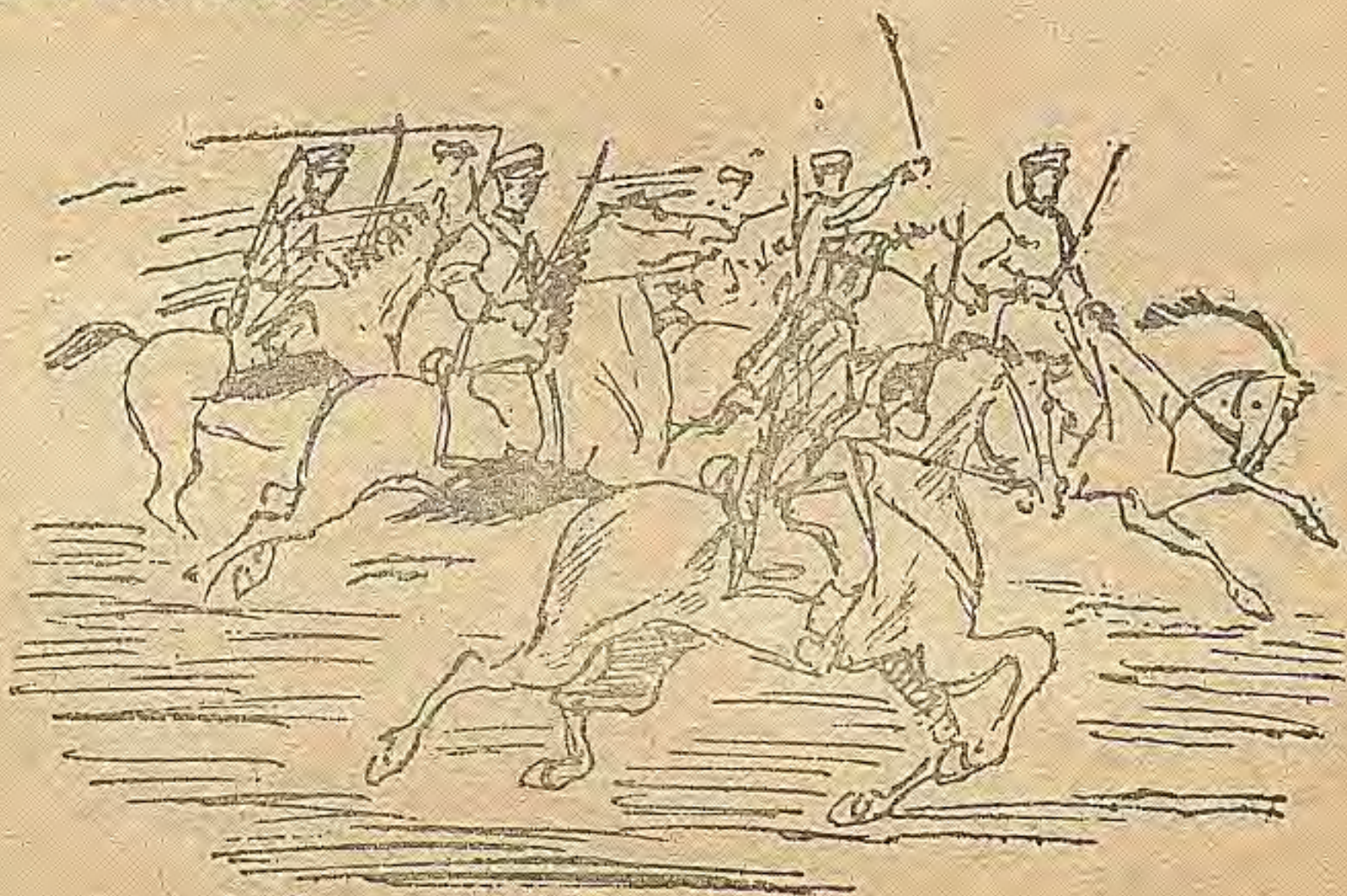
Тьн. Ala-tau қалқьр иьйқьдә мьлгьген тьм-тьмьс. Қоньр тьн сьақарань қоинауьна алқан. Тек, Alma-Ata қаласында кьндйзгйдеи қала электрй нўрқа вөлген.

Кенет тьревоға вейлдй. Сьаунгерлер оьндарьнан иьсьр тўрр, сьалма-сьан кйне вастадь. Камалбек те дереу атьн сьавдьқтар та уйгердй. Сар тьзельдй. Тегй кьндегй тьреводаи емес, сьньнда да йс васыаа волю керек дестй. Өйткенй, вўрн-қьдай емес, вўл өзгесе вольдь.

Сол кезде тьн қоинь серпйлйр рауандар таң да атть. Әлем сьызйне қанатьн сьайр алтьн кунь сььдть. Кунь, сьат сьандардьн вейне нўр қўидь.

— Сьoldastар, — дедй лейтенант сьаунгерлерге, — сьоқарьдан вўйрқ кельдй. Сьорьққа аттанамьз.

Сол-ақ мўң екен, әскерлер сьуре сьөнелдй. Камалбек көк атқа емес, вйр тоь атқа мйндй. Олар иьзақ сьорьққа сььдть...

BJZDJN ALMA-ATA

Balqaz kɵljne keljr qulatyń Je ɵzenjnj arqasqynda, Sɵqystan Oqtystykkе qarai, vjr uly tau aspany kimelep kɵk ɵegjn orap ɵatyr. Sɵɵoqan ɵjde kynderjnde de ol taudyń vasyndaqy qary erjmejdj. Bultsyz kunj qarasań—vul tau alyp denelj aqvas atan siaqy. Sondyqtan da el ony Ala-tau dep ataqan. Al, asyq kynderde Ala-taudyń vasyńan asa almaı ɵatqan, ala votanyń tytjnj iaki voz vutanyń sudasy tɵjzdengen, vulttardy kɵresjn.

Ala-tau syrtynan qaraqanda qandai aıvandy bolsa, onyń alqavynyń vailyqy da sonдай zor. Ala-taudyń sai-salalaryńan kyjldegen kɵp ɵzender men mɵldjr vulaqtar aqady. Al, onyń vauy toloqan kɵk maısa ɵɵp, qalyń orman, nu toqai, vau-vaqsa. Alma-Ata ɵsy vau-vaqsańy arasynda. Sol severtj ɵyrt Alma-Atany vauqa-qala dep te ataidy. Kɵcelerjnde qatar-qatar kɵkke qarai voılar ketken aqactardyń vutaqtary men ɵaryraqtary qandai ыstyqtarda da kun tysjrmejdj. Kɵcedegj yilderjnj qorasynan mɵuedel salbyrap tırqan, qyzy almalardy da kɵrige volady.

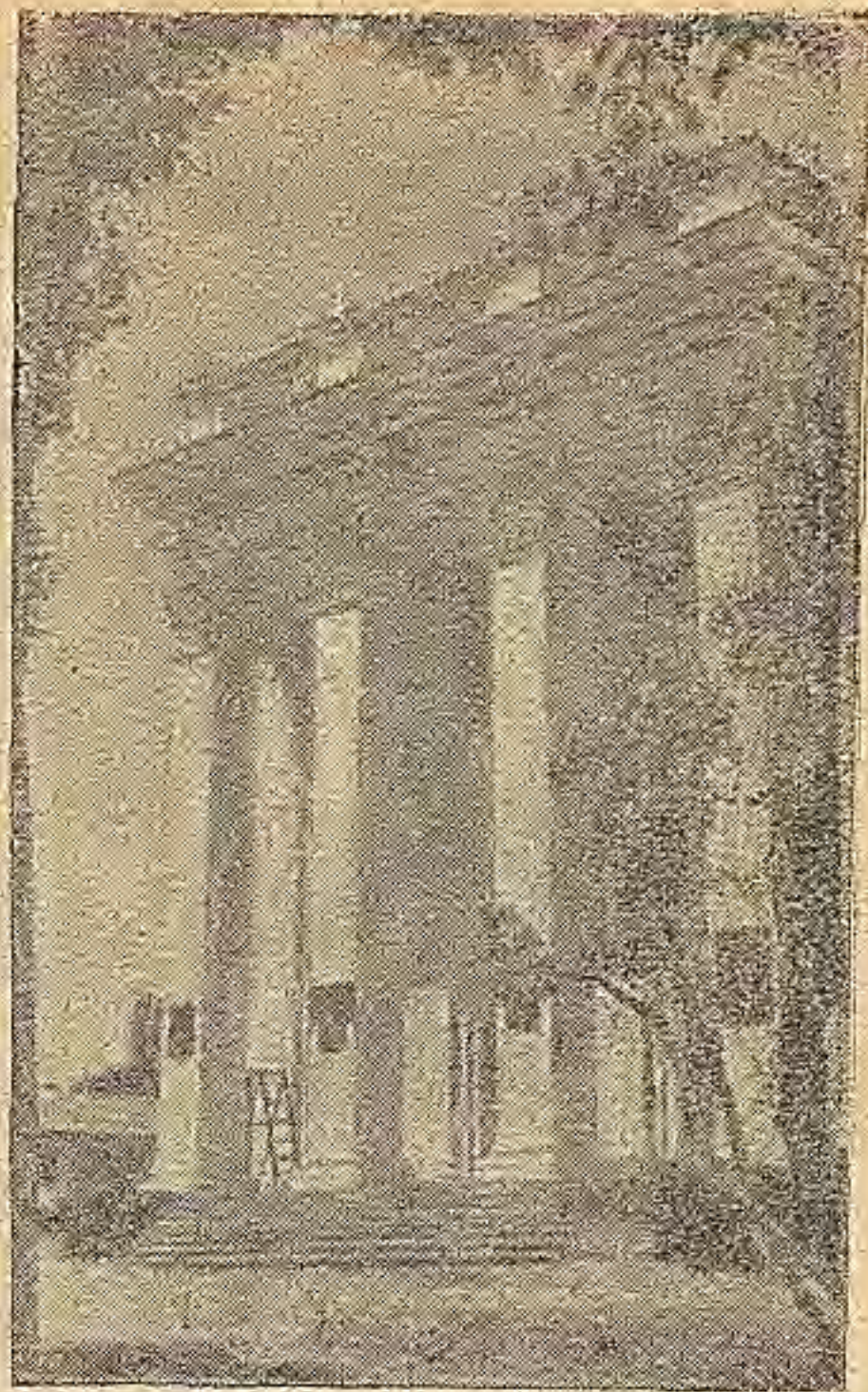
Qysqasy, astanamyzdyń tırqan ɵerj ɵte vai, ɵaratylysy ɵte kɵr-

kem. Sonda — astananyn ɵzj qandai?—degen siraıqqa—qasqy, atyńa sai vor keledj dep aıta alamyz.

Vjraq, vjzdnj Alma-Ata vugjngjdeı unemj tulyqaly qala voıar kelgen emes. Vjr on-onves ɵy vulyń ol ylken derevnedel qana edj.

Alma-Atanyń eskj aty Verny. — Verny — „ainymas“ degen sɵz. Patca ykmetjnj otarcy ɵendetterj qazaq dalasyń Sararqadan ver qarai qanqa voıar keljr alqanqa deijn vul ɵerde qazaq carualaryńy Alma-Ata aty ɵystaqy volqan. Egjn salyr, mal vaqyr ɵyryqan qazaqtardy tas-talqan qylyp kycrep kɵsjrgen son patca ykmetj ɵsy ɵystaqyń ornyna 1854-ɵyly qorqan salqan. Sɵıtyr, qazaqyń Sararqa, Oral, Altai siaqy ɵerlerjnj en ɵyryly degen suly ɵkelerjnj—qazaq vailaryńy, vilerjnj ɵerdemjmen vasyr alqan patca otarcyly ɵyrtyn en sonqy keljr panalaqan Ala-taun da tartyr alady. ɵau asa almayıń uly vel, qoıny qyt, vauy toloqan syt Ala-tauqa patca ykmetj senjmdj kazak ɵyly atamandary men ɵyly kulaktaryńan qonystanısylar ɵjvere vastaidy. ɵlgj, qalanyń aty Verny — „Aınymas“ dep qoıatyń severj sol.

Ala-taudyń vauylyna qala salyr

Bjzdnj Alma-Ata. Sovkhozdar Qalq Komissariatynyń yij (Stalin prospektjy)

qazaq eljn el qylylyń, mädenietke vastyryly degen patca ykmetj ɵoq, qaita vul qalany salqandaqy maqsaty — eldj vurylyqydan ɵy ezu, qanau volatyń. Sondyqtan da, Vernydyń mädenietty, ɵndjrstj qala volulyń ol kynde oılaqan ɵan volqan ɵoq.

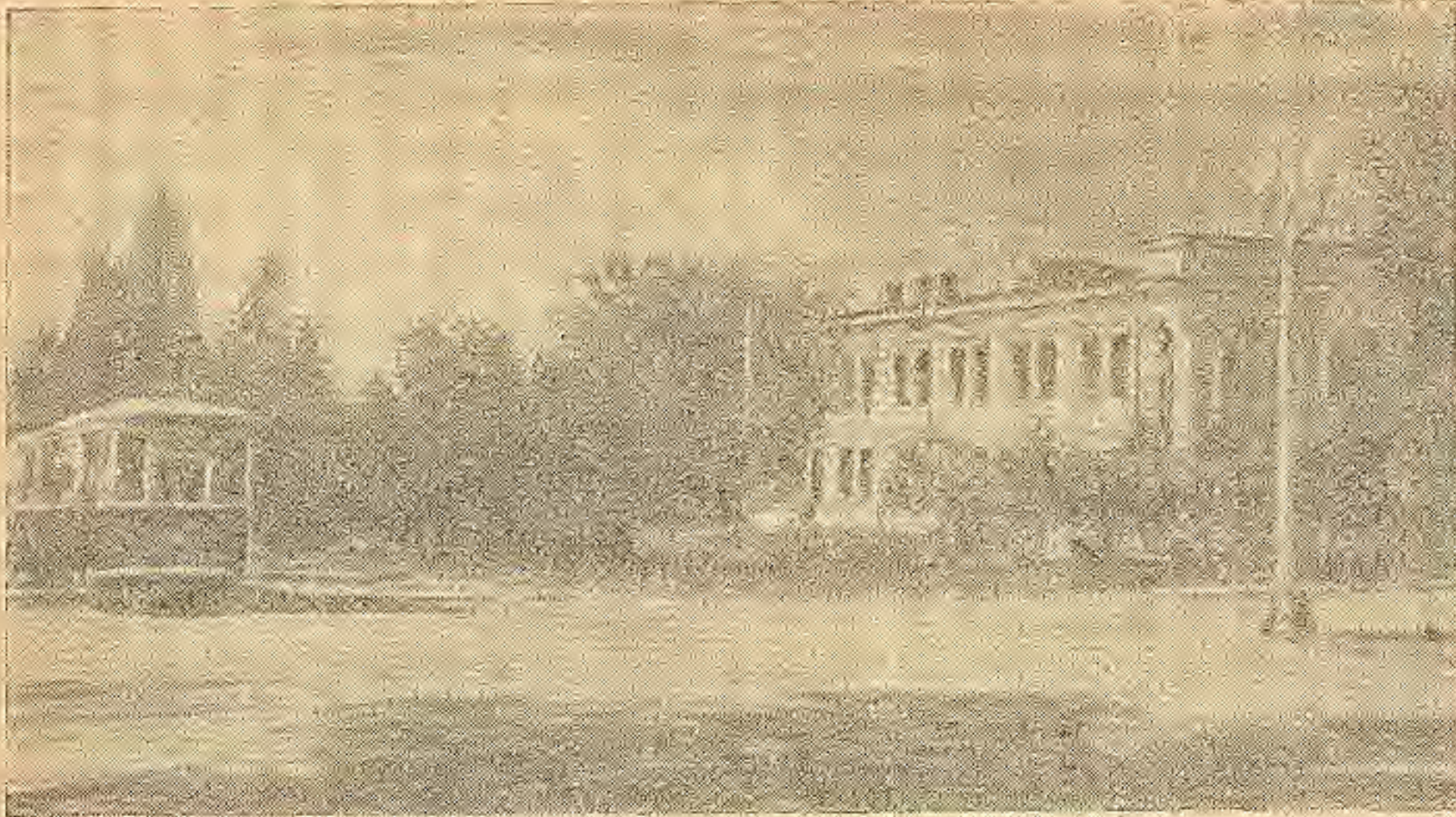
Verny qalasyńy revolyutsiaqa deijn ɵender ɵse almaqan severj de sondyqtan. 1917-ɵyly deijn — 63 ɵy ɵasaqan uaqytyń jcynde — qaladaqy qalq sanı 30 — 35 myńqa ɵren ɵettj. Temjr ɵoly ɵoq, kɵsjr ɵylydary az, qylyda ɵatqan vjr qalaqa kjmder kele vere alady?

ɵergjlyktj qazaq, oıqylyardyń qaladan ɵyly tevyjne mymkjndjk volmaqan. Misaly, auldan aıvında-ɵylynda vazarqa kelgen carua qazaqtardan qorqylyp para alu ycyń, kazak ɵylytar, ɵoq narsenj sıltau etjr, olardyń ɵzderjnj voqtap savap, keide attaryń da tartyr alady eken. Ol kezdegj ulyqtardyń en kjkenesj gorodovoi bolsa, — kɵrgen ɵerde vɵrkjndj almayıń dep qazaq, kedellerjne olda qoƣandıdy eken. ɵyndai kɵp ɵylymnyń saldarıńan 1903-ɵyly 6-mai kunj qazaqtar men ulyqtardyń arasynda ylken ɵançal volqan. Asynqan qazaqtar ɵzderjnj qorlaqan ekj ofitserdjnj pogondaryna deijn ɵyly ar savaqan.

Uly arazdyqy kystj, qanauyń, talaudyń vekjnjy volqan qala en-

Bjzdnj Alma-Ata. Tamaq ɵndjrstj Qalq Komissariatynyń yij (Stalin prospektjy)

Bjzdjn Alma-Ata. Kirov көчесиндегі 40-мектеп.

dj qalaj öspek? El „qalada tıradı“ der aitsın, — der çana ılıqtarqa çaqın volaıyn degen oqıoıansın maqtar, özvek, tatar, qazaqtan cıqıan sãudegerler, sonan son vırılı çarımıdı sına, araq zavodtarı men temekj fabrigjnde qara çımıs jstetjtn qazaqtıñ batıraqtarı qana volıan qalada. Vıraç olarmen qalanıñ adam sanı kóveımegeı.

Sınıñda Oktãbr revolutsiasına deıngj Vernıyda qala der ataudıñ özi qıyn. Öitkenj kólem çaqınan alqanda ylıken derevne sıaqtı volısa, mädeniet çaqınan da Vernıyda onıan jctemesjñ kóre almasız. Aqartı çonjnde var volıanıñ ekj mektep (vırj erkeker, ekjncısı äielder gimnaziası) volıan. Al, vıl mektepterde kipester men kulaktardıñ, qalada tıratın cınovnikterdjñ balaları qana oqıtın volıan. Qaraçatı çoç kedeıdjñ balaları, vıren-saran volmasa, oquqa mımkjndjk ala almaıan. Teatr, kino degenderjñz qala qalqınıñ tısjne de kımegen. Vıraç vılardıñ ornına 9 cırkeı, 4 mectj, kóptegen kavaqtar volıan.

Alma-Atanıñ naqız qala volı bastauı Oktãbr revolutsiasınan keıjn, äsjrese, onıñ qaular ösuj Qazaq Respublikasıñ astanası volıyna vailanıstı. Alma-Atanıñ astanaqa aınaloıan kezjnde, — Stalin qoldastıñ initsiativasınan Turkıstan — Sıvır temjr çolıñıñ qırılısı bastaldı.

Turksıvtjñ salıñı Alma-Atanıñ ösujne ylıken sever völdı. Öitkenj Turksıv Alma-Atanı Sovetter Soıuzıñ varlıq öndjrs ornıdarınan; SSSR dıñ çuregj Məskeumen vaı-

lanıstırdı. Alma-Atanıñ aıaılı qala etu ucjñ proektlar çasauqa, qırılısı tarıñ vasqaruda kómektesuge Məsseuden inçener, çer sjlkjnujn zertteıtn oqımstılar, mamandar kelıdj. Astananıñ özjnde çoç, qırılısı qa kerekj materialdar men macınalar — Turksıv arqılı, er çaqtan aqılıp kele bastadı.

Sodan astananıñ igjıktj qırılısı tarı kınnen kın qızdı. Eskj Vernıyden qalqan valesı qora, mıçratıan yiler talqandalıñdı. Iqı-çıqı, sañ-topıraç volıp çatatın köcelerge asfalt töseldj. Zauljm aqıctardıñ tıvıjnde tıvıqıan aqıac yilerdjñ ornına tılqalı, keç çarlıq äsem yiler tırqızıldı.

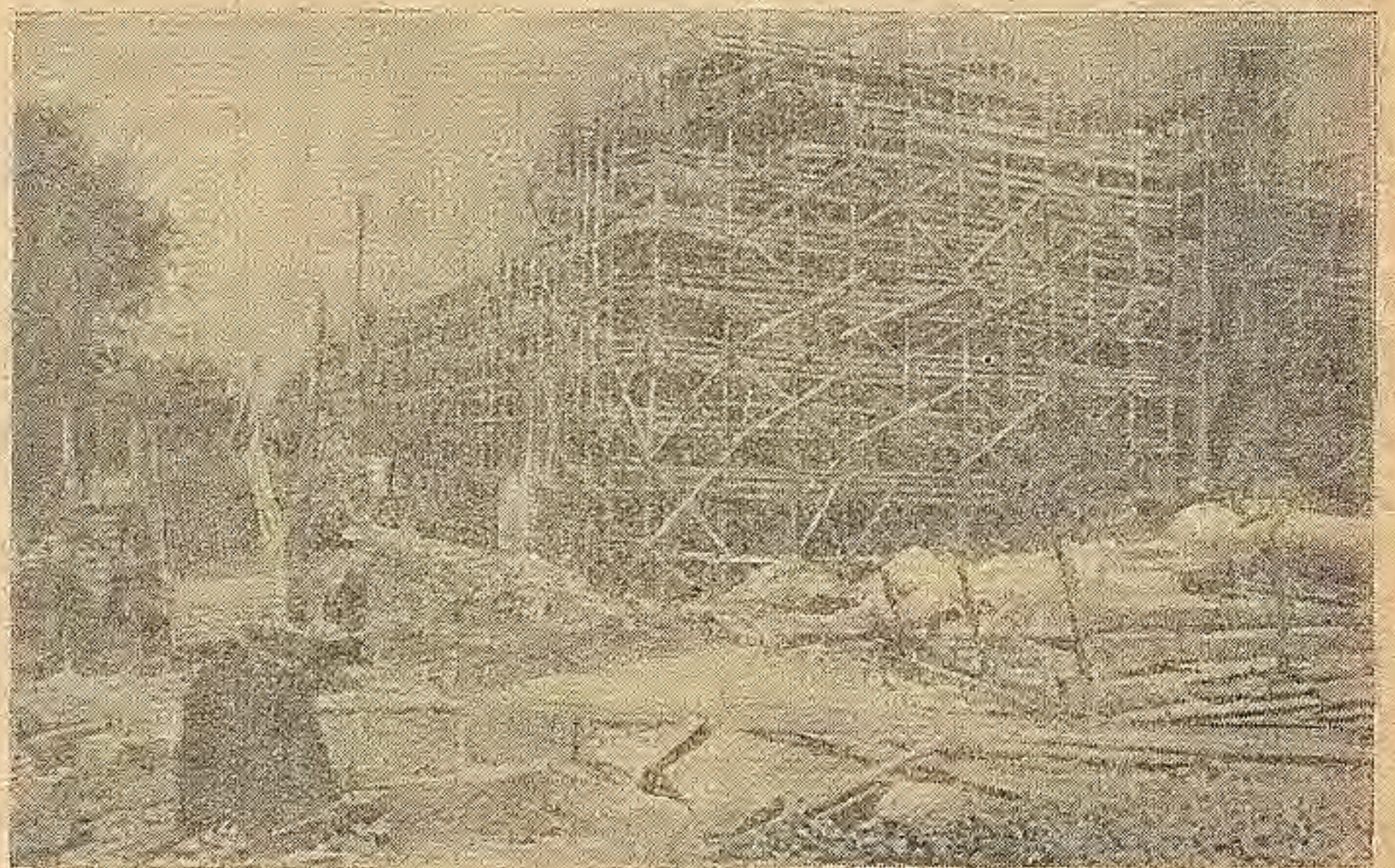
Çısqası, eskj Vernıyda „mıra-

snan“, azdaoıan çırnaqtar volmasa, negjzgj jctenede qalqan çoç. Bjzdjn vıgıngj Alma-Atanıñ atınan çana qala. Vırıl, arva tygj çalau kjsj çıre almaitın, tastar çatatın köceler kózjnde aınadı; çanadan salınoıan 4-5 qavat yilerdjñ çanıñan oqtı tyzu köcelerdj volıap ersjlı-qarsılı macınalar, tramvıllar aqılıp çatadı.

Qazırgj astananıñ qalqı 250 mıñnan asadı. Bjzdjn Alma-Atada çız samalı bastanı, orta däreçelj mektep, çoçarqı däreçelj 13 mektep, 15 texnikum var. Vıl mektepterde 50 mıñnan asa balalar oqıdı. 5 teatr, I memlekettjk filarmonia, ondaoıan kınolar çana Pioneerler ylı var. Jırlı-uaqtı balalar vaçcasın qosraqanda Federatsia parkj, Mädeniet çana demalı parkj var. Zalına ekj uc mıñ adam sıarlıqtalı, salıñpı çatqan ılı teatrı anau. Ol vıl vıtedj. Bjzdjn Alma-Atada comılıp, dızıp volı sergjletjñ kólmjz çoç edj, onı da qoldan çasap çatıstı.

Set-vıçraqtar qalamızdıñ çajın çazdıq. Tolıq emes. Tek bastama qol. Basqa balalarda öz qalasıñıñ çajın çazıñ degen oıdamız. Respublikamızdıñ XX çıldıq toıñ aldında qalalarımızdıñ vırılqılısı men vıgıngısjñ vılısjr, tanısaılıq qırılılar!

Alma-Atadaqı 12-mekleptjñ çoçarqı klastarıñ oquıları — Caıbekov, Oraz, Ävjcov, Qalköz, Karımov, Çerj, Aıvakirov, Byrkıv, Çamaliev, Qairoalı, Samçanova, Roza, Mısavekov, Ävdjrec.

Bjzdjn Alma-Ata. Qazaqtıñ Öit teatriñ qırılısında.

**BARCATASTYŇ
BAURYNDA**

„Barcatas“ qalaqandai qolmen qıyr,
Сың вась сықандаған көкке тір,
Сіақты қызы қасы қималаған—
Қынадан нақтыстаған кесте кийр.

Сықьсы сұқыла суыген масаьдай,
Dәl tyvj — көксіl tenjz түр-tүңқыр,
Lep tise lepıredj ıyqсыр keljр,
Ortasyn сөрjldetjр салқыр суıjр.

Арнапн айналась қызы қайн,
Kөsjlgen көк терекpen vıjk-vıjk,
Arasь тыңқыбылған гуl väicesek,
Tolьsqan carasьna әzer sıpр.

Aq cатыр aq kымbezdeı aiasьnda,
Қаңға қаı raxaь var saiasьnda.
Ol lager, tәttj auasьn tartqanьnda
Құpardai, qanasьn da, toiasьn da.

Barcatas syn kausar oғымaь,
Sekjldj kымjs kıjk oғымaь.
Қаңқыртьр әлmenen kыңgeı тапн
Egıstjk — көк dalanь көl қыладь.

Baurьnda vaitaq өrjs salqьn қайлар,
Egısj alqarakөк қыгда қайлар.
Sausaqьn, salasьndai qonqan aul
Kөгaldь көк maisaь өzen voıлар.

Kөк orman aul aldь albьradь,
Qıbyьp көz қапағын talдыradь,
Susьnь susaqanьnь, sьldьr-sьldьr,
Jcјnde aқыр қатыр val vılaqь.

Sairaqan saiasьnda qıstьn syn
Qımar qыр qılaq qırcьn қап-
дыradь,
Tau өzen vjге söilep elegjzed
Әn qospai oған qandai қаn түradь.

*Kylen Әивәкјров,
(Alma-Ata).*

MJNE, QAZAQYSTANЬM!

Dynie—vjr ұзақ қол,
Keljр keter talai қаn.
Talai tartьs sol қolda
Tөгjıptj talai қаn...

Sol қolda vьgjn mjneki,
Қарқырап қаңған vjr kып var.
Maıagь vaхьt sol қolda,
Altьn tulь vjr сың var.

Sol қolda vьgjn vjr el var,
Qандырған vaхьt құстарьn.
Kommunizm қольnь,
Salьp қатқан срапн.
Kомандь берjр dyniege.
Qaltьratqan дұсрапн,

Postьsьnda vjr қаn түr,
Dөңgelegjn dynienjн,
Adam zattьn vaқыr ycjн,
Ty қыр ұстар қыregjn,
Putevkasь qolьnda.
Sol adamь syiemjн.

Arıana, maıa kыnjrengen
Baurьnan өljр valasь,
Qart көnjljн қайқы қер
Қаңқырған Asan sanasь,
Vjr kezdegj қerjme,
Qaracь vьgjn qaracь!

Ўль Otan men odaqtas.
Altьn tulь qasьrdьn
Esjgjn acqan elj var,
Qыьсың қаиға қайраған,
Qıьсына tuған erj var,
Qьpca veljн қыпаған,
Qьzdarь var—levj var,
Kымjs tolqьn kылkьsj
Kыпmen қиған өңj var,
Mjne, Qazaqьstanьm!

Kымjspenen kыptegen.
Kөк orai calqьn көlj var,
Altьnmenen typtegen,
Altьn aımaq қerj var.
Oıь, қыь oıьsqan,
Toғai nulь tolь maң;

Oıdan қығға тоқысқан.
Қotalь tau қоль mal,
Kымjs vasьn kып syigen
Egjnj var, velj var,
Ўль, қыь eljmen.
Qolьnda Marks tomь var,
Kөctj vjr ұль dyniege,
Qolьnda vaхьt туь var.
Mjne, Qazaqьstanьm!

Қаи дауьсы estjlse,
Qıрьстаған arqasь,
Қаи дауьсы söngence,
Қазьлмаған alqasь.
Ўль qıqu сықанда,
Kөznen ot төgjlgen,
Al, maidanoға carqanda,
Қаи қапнан тынjлgen;
Aıqailaған дауьсы.
Sonau Xasan көljnen
Қerj qavat asrapньn
Қатыр өtken көgjnen
Ekrjnj taudai erj var
Mjne, Qazaqьstanьm!

Sol vaхьttь el ycjн
Sol vaхьttь қer ycjн
Postьsьnda dynienjн,
Tıroған көsem er ycjн,
Қылапн dos қылапн.
Сықьстың tartьp сыпайпн.

Abdolla Құмағалиев.

S T A L I N

Арпаи.

Қатыр сәуле, Altьn kып
Stalındj қылапн.
Қас қыректен қығымь
Stalinge арнапн.

Qalqьma өmjр samьn қақты Stalin,
Eljme nır, sәulesjn cactь Stalin,
Altьn zaң өз qolьmen қазьp berdj
Kыпnen de sәulesj artьq ұль Stalin.

Stalin varьq qalq қыregjnde,
Stalin berdj quat erlerjme.

Kыс alqan, quat alqan
Stalınnen
Geroılar san мыңдаған vjz-
djн elde.

Stalin қастарға кыс, қартқа quat,
Eljмде өsed erler saqat sanap,
Stalin zamanьnda қigerj artьp
Bar qalq otan syigje vaтыр volmaq.

*Temjrbekov N.
(Tyркstan qalası, 5-detdom).*

BJR ADAMNÏŇ ÖMJRGE KELUJ

I.

Taň aldÿ, ыдыраған тын көрpesj,
Çarqьtar colpan tuqan taň erkesj,
Elestep көк çiekten alтын сараq,
Kөrjngen taudÿn tysken көленkesj.

Aqарьр айындайлаған qala маңь,
Qualar көсе воьп таң samalÿ,
Tөsekten osь саqta vas көterdj
Bjr çengei çastau keigen тапмаalÿ.
Biazь aq odial çамьлаqань,
Tүroqanь osьnca erte ne qыloqanь
Savьrÿ səl qinalьp qavaq сытÿ
Bjmedjм qai çerjнjн ауьroqanь.

Çengeidjн voldÿ çүмваq qinaloqanь,
Aqьrÿn qam çasadÿ, çinaloqanь,
Uсьrap oianvadÿ tättj üiqьoq,
Çүmьstan carcar qaitqan ças çүvaib

Qasьna taqau varьp, tese qarap,
Batradÿ oiatuqа çarьn aiar,
Bjrge ücqan sьvдыrmenen çazoqь
cьvьp,
Bjraq ta, bjr qavaradÿ qoidÿ taiar.

Qara көz төne tystj çүvaibьna,
Ol көzden әlde nenj üqadÿ ma?
Saransьp Sara çengei tjl qatsa da,
Çьbь sөz tjr ketj qulaqьna.

— „Podarók sailauqа sat!“ — dedj
daqь,
Qulaqьn telefonньn qoьbьna aldÿ.
— „Berjнjz çedel çәrdem“... çedel-
det!“ — dep
Asьra stansadan aiqai saldÿ.

Ollasam ças çengeidjн qinaloqanь,
Volьpÿ vosanatьn kynj uaqь,
Osь qoi ekj çastьn ед түндьсь,
Sondьqtan sonca tasьp quanqanь.

Raqьm quansa da alqacьnda,
Anqarmai kelgen jstj var vasьna.
Balaçan, vala qūmar val көңlj,
Qinaloqan ças anaqа aumasьn va.

Kecjkpei keljр qaldÿ „çedel çәrdem“
Qaqьlez qarьndastar bjrge kelgen
Biletpei Raqьmньn degenjne,
Sarань qorcar aldÿ kelgen çerden.

Qaumalar ortaqа alьp sьrtqа cьqibь,
Taň edj tamsanatьn тьm qьzьqibь.
Beldeuler taň sәulesj көк çiekke.
Aiqьndap onpatьpÿ bjr sьzьqibь.

Oianqan million çyrek vygjn erte,
Cattьqÿn calqarьna qūlac serpe,
Nür сараq sailau тапньn qūcaqьnda,
Mjneki, vül minutte vykjl өлкеi

Oiladÿ oda көppen yige engelj,
Sara ycьn әielderden imenvadÿ.
Kөңljн qattÿ sөller qaldьrmaqan,
Otasьp yc çьl volь yilengelj.

— „Azamat salavjret, aqарar çaidÿ,
Bөгdege kjruge onda çaramaidÿ.
Kijmнj tavьs etem qazjr sьzge“ —
Dedj de, ças qarьndas көzden taidÿ.

Bjr mjnut bjr çьl volьp asьqьsta,
Toqtatqan jcten keijр qarьndasqа
Raqьm tūra almadÿ savьr tütьp,
Qalal dep Sara xalj osь tūsta.

Qarьndas көp vөгelmei qaita qaitÿ,
„Volma, dep esьjr qaral“ aqьl aittÿ.
Qaldьrьp Sarань aqьr volnitsada
Kijmнj ар, endj Raqьm yige qaitÿ.

II.

Camasь saqat onньn Alma-Atada,
Kөz тапьs vaqanaqь komnatada.
Oralьp ucaskeden çattÿ Raqьm,
Çan tappai Sara çoqta tjl qatuqа.

Basьnda orьn teujр әrtьrlj oi,
Qinaldÿ-au Sara cьrkjн, түндьсь qoi,
Bosansa aman-esen eldj çьp,
Çasaimьn toi ystjne taqь da toi.

Osьlai üzьn sonar onьn oiь,
Talaidÿ colьp qaitÿ saqat volь,
Colp etjр suqа tysken tastal volьp
Aqьrÿn cьldьr ettj telefonь.

— „Kvartira, тьндаqьz, vül volnitsa-
dan:

Raqьm, çarьpьzдың xalj çaman“
Aq çyзj sүroqьlt tartьp, truvkasь
Qoьbьnan qaldÿ tyspei әren aman.

Suьq su qūbьloqandaj төbesjnen
Kөңlj sөгjlgendei көbesjnen
Bastadÿ volь suьl, var ьstьqьn
Alqandaj vjreu ürlap denesjnen

„Әllo, әllo!“ — көңljн taqь ettj alaq.
— „Men Galә, sьzge әseljн qalçьn-
daqan,

Aйьpqa vüьrmaңьz өtjnemjн,
Çarьpьz vosandÿ sau, esen-aman.
— „Aрьmai сосьтÿңьz sonca ça-
man!“

— „Cосьmaңьz, voldьңьz valalь
çan,

Qьzьn oьz тоqьz santimetr,
Salmaqь dәl ycçarьm kilogram.

Aitamьn qūttÿ volьpн quanьctь,
Sara da volь sergek susьn jctj.
Al qoidьq—Sailaucь,— dep valaңьz-
qа.

Өitkenj, sailau kynj çerge tystj.

Sara asьq sөilesuge senjmenen.
Al тьнда, truvkanь oqan verem“.
— „Xal çaqьs, sailaudamьn Stalin-
njd

Oтьrмьn atьn oqьp vüulletennen.

Vosanьp voloqannan soң voi sejjldj,
Anqарarьp ainalamda çyrgen eldj.
Çantaisam көzjм jljнjр ketken ek-
en.

Stalin sol minutte tysjme endj:

Kyljр tūr Kremldjн iьoьnda,
Keljstj, kelvetj cat sүlu tūloqа,
Tаiaular, aq didarьn anьq көrdjм,
Bарьpьz astanadan çoьbьquqа.

Senjmdj serjkerj vөrj bjrge,
Qatar tūr Kremldjн çyregjnde,
„Çasa dep—ülь Stalin!“ aiqai sar-
pьn,

Qmьtьp өзjmdj өзjм сонда mylde.

Qoьbьmьn quanьcqa kerjldj endj
Daubьm Stalinge verjldj endj.
Qūcaqtар, Sailaucьnь aldьma üstar,
Tysjrdjм urnaqа al, vüulletendj“.

Osьlai, bjr adam көp өmjрге endj
Өsuge quanьctьn көgjnde endj,
Quanьp ата-anasь sailau kynj,
Toi çasар toi ystjne көңjldendj.

AIU TALAQIAN ARƏSPAI

(Çalqasb. Basb otken sanda).

IV.

Arada kynder çol çyryr,
Azqana emes mol çyryr,
Qəzyl-Çarqa talaib.
Çarab çazqan Arəspai,
Denesj isjk, talystai,
Bjr qalrb çoi vaiaq.
Nürvike çaiau qalyrsai
Adymn çedel qarystai
Kesjr keledj qam kənj.
—Aldaqb kyn necjktj,
Münca nege əcjkj,
Bürpəymbz çer-çenj
Siaqtb eken, endj: ne?
Qaqyrb çyryr əlu me?
Arəspai anau, men mənli.
Panalarimbz qai çaqqa,
Almaq pa açal qūcaqqa
Qaida çyrsek zar, çylau.
Tjrljk ycjn, nan ycjn,
Əmjy ycjn, çan ycjn.
Səqyr ek jzder qalanb.
Oilaqqa da vola ma,
Terjsjn çatqan orana,
Çazylar dep çaranb.
Sorlatqandai ozynca,
Dert bergendei qosymca,
Nendj albr ek „qu cūnaq!“
Soymbzqa sam albr,
Tysesjn, kəzjn qandanbr.
Qoimaisyn ɔlqi quqyndar.
Zar ystj zar qosqandai,
Aldymzdan tosqandai,
Bjz ne çazdyq iaryr-au!
El aman, çürt tıycta,
Arəspai tystj ıysqa,
Qalar ma çanb vaty-au.
Talaibym, tjregjm,
Çan kökesjm—çyregjm,
Qaiteljn-au, qaiteljnl
Çarandb kəjrb çydedjm,
Tesjlr ketken vjlegjn,
Qaiteljn-au, qaiteljnl
Ne keledj qolymnan,
Ejrb edjm soymnan,
Qalam va çalqyb çyryldar!
Sen qosyrb qatarqa,
Çarqyrap talybm atar ma?
Kylər me ekem çymndar.
Ondaı atb kyn qaida?
Qyrsyqqanda mündaida.
Basıyb ma ed onqa jst? —
Dep Bikescjm çavbrqau,
Kynjrenjrb zar çylau,

Keide çyrys, jrkjl's.
Jcten tynbr kyjnjrb
Çyrekke qaiqb yjlr
Bulyqqandai tım-tıyb.
Basudan ataq çanlyrb,
Tynbr qalad aqyrb,
Səqara almaı yn, dəvə.
Sjlejrb tynbr, sosyrb,
Çygyjrb torqa qosyrb,
Arəspaiqa qaraidb.
Sezjm viler voilarbn,
Tuyjstjrb oilarbn,
Tjl qatyspai aiaıdb.
Qaıyba çauyb qavaqyb.
—„Qairan saulyq zamanym!“
Kyrjnedj Arəspai,

Qürttamasqa kepjı kjm?
Əlde çjrb vjtpesjn,
„Tənjrgə“ çazqan kökesjm.
Çan çolamaı talyba
Sarnaımen çazdyq talyba
Qor volbr əljrb ketpesjn.
Asyrgımb men qalai,
Bala kyjrb „qyz malai“
Bolar em çımb talyba?
Çaıymbd aıtsam çalybr,
Alıstan kelgen savyrb,
Aıasa, zarıb talyba.
Sıqym talybaı kjm senjrb,
Çyger dep vala kəterjrb,
Çıytar ma eken yireneı?
Onda qarçyq qolqa albr

Oı tenjzge malyqyrb,
Əkpesj əcjr alqyrb,
Bikesc te keled qalyrsai.
Nürvikenjnl qıaly,
Kezgendeı edj mənaly:
„Barambz çoi qalaqa:
Onda qaida tysemjz,
Ne kjrb, ne jcemjz?
Qalamyb va daladaı
Çaz kynj çoi, oda ondb,
Ne onadb ol sorıb,
Cı tyvjne panalar.
Kyneltermek qaiter ek,
Tastaidb-auı çybyn-çjrkeı çer,
Qürtıai qainar qamalar.

Qaıy sūrap zarlanbr,
Ketkenjm de kyıvendei
Nannıq tyssə sūnyqyrb,
Çyrektjn volbr tynıyb,
Kökesjme çygyjrb,
Albr keljrb verer em,
Kenjgendeı kenerem
Ketpese tek yzljrl!
Qarcadaı çastıq oıynda,
Çyregjnde, voıynda,
Kyn kəjrs, əmjy aldaqb.
Osynca qıal etse de,
Tıvjne tenjz çetse de
Qür çyqqandaı qarmaqyb.
Onan əjrb varmadb.

Nalьdь, kyidj, zarladь
 Əi  etkenj ekj kez,
  as domalar parlady.
  im taqdyrdь qarqady.
 Oтыra kettj sol vjr kez.
  etjm qalqan qulьndai,
 Sorь Bikes sьryldai,
 Qaiqьpьn tartь auьpьn.
 (Bьrьn  zj masь-au)
 Qalai vaqь asьrau,
 Aьspraidai vaуьpьn.
  as qavyqь qaiьsьr,
 Bьqanasy maьsьr,
 Oi oioqandai cekesjn.
 K terer sonca qaiqьpь
 Bikesjьn qanca „aivьpь“
  ьlai veru: „k kесjм!“
 Aьspraidьn vetjne,
 Qan  araly etjne,
 Sьvьndary dalapьn,
 Qьzьqьsьr, qьloьpьr,
 Anadaidan vьrьpьr,
 Kelgenjnde. Anapьn
 Vjr qoly at voьsьpьn,
 Vjr qoly sьvьpь qogьsьpь,
 Anapьn atь: Toqtasьn.
 Qondьrmai qogьr keledj,
 Netken  aqь Ana edj,
  yrek qalai soqrasьn.
 Jсjnep sьqqan ulьndai
 Kytjr tap  as qulьndai
 Aianvady  an ana
 Seileuge „tjь  oq“ volьpь,
  araly  yrek ot volьpь
 „Sjz—ana da, men—vala“,—
 Degen sezjm k zjnde,
 Kjrjgjn acqan kezjnde,
 Uqьrqandai anaqa.
 Mьnca raqьm,  aqьsьbьq
 (K rgen  anqa tapьsьbьq)
 Kezdesken ai dalada.
 Tanьmatьpь, vjmeitjn,
  andy mьnca syieitjn,
 Netken  andar tamaca!
 Toqtьbьq tonau, daulet kyc,
 K rjnveidj, netken js!
 Usqьndaryn qarasa.
 „ aьbьr t sek, ijьr,
  astьq“ volьpь syijьr,
 Kezdeskelj vjr mьnez.
 „Eверке север“ osь da,
 Discarlasьr dosьna
  etjmekter volqan kez.
 Kyn vatьstan kyn vata,
 Qara  olmen caqdata,
 Aьvalь attь t rt  aiau.
 Kele  attь qalaqa
 (Aьsprai, ana aьvada)
  yrjsterj tьm vaiau.
 Aqan ed alda toqtady,
 „Mьne aigьli soqraqь
 Vjz varamьz „Oi qala“

Qulaq salьp Nьrvike
 „Tysemjz ve vjr kyige“,—
 Degendei xaldj oilama.
 —„Uьn  olda  olьqqan,
  etjmekter toьqqan,
 Kezdesjь edjьn qartьna.
 Sьryldatьr senderjь,
 Qalai qana keteijn
 Qьr tastap artьma
  oq! Vjzvenep vjr volьsьpь,
  anьsprai men Ulьbosьn,
   nderjьn tap rana jzde.
 K rjь keled k zderjьn...
 Ke:egj ne  zgenjьn.
 Qos qarqa d ulet vjzderge!“
 Toqtasьnqa vjr qarap,
  yrjь verdj adьmdap,
 Aida attь degendei.
 Netken  andar  arь-au,
 Onai ma adam asьrau,
  araly,  as, ac demei.
 Berjь  atьr vatasьn,
  anьndai k rjь atasьn,
 Qarqadaai vor Nьrvike.
 Balalarьn ol kynj,
 Tavalmaj qulьr var dьmь,
 Dalaqa ijьr qos-kyrke.
  attь kempjь, cal, vala
 Kjsender attь arvaqa
 Taq asьbьr vailar sar.
 Tynjmenep ulьqь  oq,
  yrsjn, Tьrsьn¹ oida vor,
 Kelgende taq  aqьndap
 Esjldjь volьn ep kezjьr,
 Vjzdnjь yj-au dep sezjьr,
 Kьljskendei saqьldap.
 Toьpьn tapьr valalarь,
 Vjr ainalьr arvanь,
 —„Ara!“—dedj  aqьndap.

V.

—Aqan volьpь arvakes
  yk tasidy erte, kec.
 Qos qarqasь  umьsta.
 Aьsprai  atьr sar t sek
  lj  anqa vjr esep
 Ondai kьtpes tuьs ta.
  umьstan qaсьr ketse de
 Baidan zeku k rse de
  yrsjn, Tьrsьn  aidarman
 Onap, kьlьr yjnde
 Aьspraiqa kьnjne
 Kьldjrgj aьbьr qai-qaidan,
 K terjь keted k njljьn,
 Keijsj ketjь  njjn
  azьloqandai  arasь.
 Sol  atqannan t sekte
 Ala qalsaq esepke
  ьl  atьmьnь camasь.
 Onai ma aju talaqan!

¹  yrsjn, Tьrsьn—valapьn atь.

Yzljgen ymjt valadan.
 Qaita oraldь qairьldь.
 Balasьndai vor kettj
 Kei kezderde  as t ktj
 Toqtasьn cecel qaiqьrdь:
 —„Dalaqa ketre epvegjm
 Baqьm, qaqьm emdedjm
 Qosьloqai adam sanьna!
 Dep meirvan anamьz,
 Oтыqanьn qarapьz,
 Kuzetjь kuzdnj taqьnda.
 Auьr  ara, qan  ara
 Jьn, jsjь qandana,
 Isj de sьqqan voldь kyn.
 Cecjь,  ьbьr  arasьn,
 Mailar, vailar  arasьn.
 Anada  oq keijs yn.
 —T ujьr volьpь kelesjn,
  arьq dьnie k resjn,
 Qaiqьrma valam, qamьqra,
 Dep k terjь k njljьn,
 T sese tonьn  njjn.
 Aьsprai valaid tamьqqa.
  araly  yrek cattanьr,
 Nьrvikege maqтаньr,
 Kьlьmdedj, qandь.
 Terjsj etke  avьsьr,
 Et pen terj tavьsьr
  as dene qoi vulandь.
 Aqandaqь aianvai,
 „Volьpь ketken valamda
 B ten emes  aqьpьm!“—
 Dep esjьker ynemj.
 Qamqor volьpь  yredj,
 Aьbьr vjlgem aqьbьn.
 — arap vjьr keledj,
 —Qaracь  ne denendj,
 —Oilama endj uaiьm!
 — azьbьrsьn, t ujьrsjn.
 —Endj nege auьrsьn!
 Dem vered v rj ьdaьm.
 Toqtasьndai anapьn,
 Tumaqan ekj aqanьn,
 Vaqьr, qaqqan epvegj
 Aьstandь aqaldan,
 Aьbьr aldy, djn aman
  ljmnjn volqan ermegj.

VI.

Aqaldan aman qulьbьr,
  igjь voldь  ulьbьr,
 Bjraq, tьrtьq, qoqalaq.
 On vjlekte, ortan qol
 Siqandai tesjkyngjь— ol,
  ьbьq qulaq, toloqan daq.
 Sol vetjmen vala vor,
 Toqtasьn cecel ana vor,
  mьr voьsь sonda  stj.
  yrsjn, Tьrsьn aqasь,
 Aьsprai Aqan valasь.
 Atandь solai Bikes te.
 Soqь.

ӘЛІСЕР ТОҚМАҚАМБЕТОВ.

АВАИ—КЕМЕНГЕР ҚАЛҚ АҚЫНЫ

Қазақ қалқының ұлы ақылы кеменгер Аваидың туқанына бұл, ақұс айында тоқсан бес қыл толды.

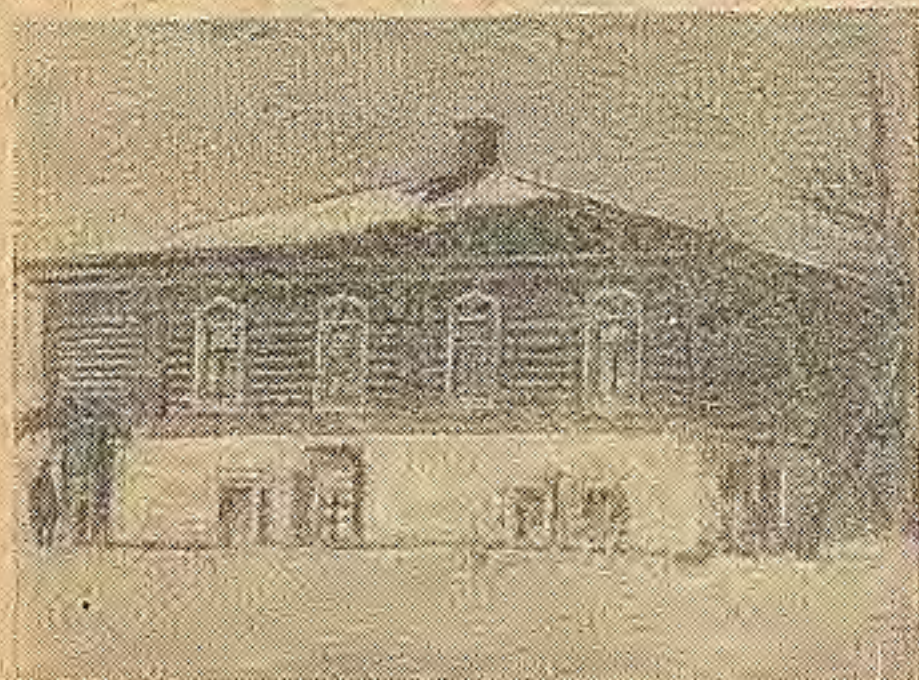
Аваидың ұлы веінесі мен қарғын кескіні „тілге сенілі, қырекке қылы тіетіні, құлақтан кжірр воіды алатын“, одисының меііні қандығыр, көңіліні сергітетіні, алдағы өмірге сақтығыр, кыреске үндеітіні даньспандығы асыл сөздері—үлкенкісеге бірдеі, құртың бәрне де сүйікті.

Кәзір бірдең елдіні қай тықпирінде воісын Аваиды бірмеітіні, оны тамаса сьоармалары оқымайтыны, оны сын қырегімен сүйемітіні адамды кездестіре алмайсыз.

Авай нақты қалқы ақыны. Оны қыректің терең сырғынан толқынданып үні—қалқы мақсаты мен тілегі үсіні сарытады. Сырғыстың бік сырғынан асыр бүкіл қалқы қырегне құйыды.

Аваидың тау сілкіндіретіні тасын селдеі қабары үні—бүкіл қазақ даласын сарлап, өлмеітіні, өспейтіні, қалқы қырегінде қасырлар воі мөңгі сақталатын—қалқы дәулетке айнады.

Авай зұлымдығы билеген „зар заман“ да өмір сырды. Ресеі ол кезде қалқытардың қараңқы тырмесі болды. Қазақстан—Ресейдің ең артта қалып отырып болды. Қазақ даласын патша үкіметінің бүзбүсі сиповниктері мен қазақтың сатылған феодалдары билеп-төстеді. Бұлар прогресстің, мәдениеттің, ұлы ойыңды қасу болды. Бірақ, Аваиды бұл қасуға алмады. Ол қараңқы

Аваидың Семейдегі үйі.

Қастықтың оты қалындап,
Қас қырекке қаныған сақ.
Таларың аты ағындап,
Әр қырыға салыған сақ.

(Авай)

тыңды қақ қарғы, бірліміңді бік асарына қолың созды. Қараңқы тыңды тыре қиып таң солтанындай сарытады, *заманының асыр бірлімді даньспанды адамды болды.*

Авай сьоармалары күні бүгінге дейіні қазақ роєзіасының бік сырғы воілер келеді. Оны сьоармалары барық қырегімен қалқы, қалқының тарихы, тұрмысы, келесегіні сүйі мақаббатына сұқарылып.

Авай қалқыға тусыңкіті, қалқығы әсерлі қана әдебиет тіліні қасалуға көр еңбек сіңірді.

Аваидың сөзіні, кезінде, көр тыңдап *савақ* еткен, *қатпар* алып қалқы арасына таратып отырып, көбіне қастар воілып. Авай қастар үсіні—бірлім ордасы—мектеп сапалып, сондықтанда Авай өлендеріні, ең алдымен, осы қастарға арналып.

„Кекірегі сезімді, тілі орамды,
Қаздым үлгі қастарға берік үсіні“,—

деп Авай өзін қырегіндегі адамы, аталық сөзіні сын айтқан. Авай заманындағы балалардың өнер-бірлімге, оқыр адам воілуға ұмтылмай „отырысыз ырыс, воілысыз қырыға“ салыныпана,

„Өсек, өтірік, мақтансақ,
Ернекек, бекер май саспақ“,—

сияқты пайда бермейтіні сұрқалық әдетке ұмтылатындығына қатысты қырылып, оқымай қас сақты воілуға өткізгеніне реңкіген, қас уақтыта бірлім алып қалу—құрметті міндет, ардақты авроі деп санапана. Екіңсі қастынан:

„Қасында оқымы бар деп ескермедің,
Пайдасын көре-тұра тексермедің.
Ер қеткен сон тусыңді ұсыма,—
Қоқымыңды меңгілінен кес сермедің“—

деп өзін, өзі сияқты мыңдаған қасты, қалқы қалқыны бірлімге қол созбай қалқыны айтты балаларды алды-ала сақтандырады да:

„Әуелі өнер іздейік қолдан келсе“,
— деген аталық ұлы таланы алға тартыды.

„Оқымы воімай немесе,
Балалықты қырысыз.
Воіласанда ұқсар вақ,
Бір оқымыңды көрсеніңі!
„Ондай воімақ қайда?“ деп,
Айтпа оқымыңды сүйсеніңі“,—

деп бірлімді оқымысты адам воілуы сара қолың пұсқайды Авай өз баласын оқылуға бергенде:

„Баламды медресеге бір деп бердің,
Қызмет қылың, сен асың деп бермедің“—

деген мақсаты тілегіні алдына қойып, бүкіл балалардың алдына—сен-секең үсіні, патшаға қызмет

Аваидың Сырғыстандағы қыстығы.

qылып satyly usyn, qulqynny qana qamyn oilau usyn emes—qalqqa qyzmet jstey usyn, qalq ijlegj men maqsatyn oıynda usyn, qalqt bastai vjly usyn oqu kerektygjn aıyır, ustazdyq ıly mjndettj, avroıly jske ımtyludь aloqa tartady. Avai balalardyң „Ia atvokat, ia tjlmac“ bolsam degen terjs oıdan vezjr, „Saltikov pen Tolstoidai“ daqt, vjlmj adam voluqa ımtyludь, ol maqsatqa çetu usyn „talap, eıvek, terep oi“ kerektygjn nasıqtıady.

Avai balalardy:

„Artyq vjlm kjtapta
Erjıveı oqyr keruge“ —

zeıjn saludьn qacet ekenjn, kjtap—vjlmjnı kenz ekenjn eskertj. Öitkenj Avaiça:

„Qыlymsyz... dynie çoq“.

Avai revolutıaqa deıngj qazaq kedey balalardyң aıyır tırmьsyn surettedj. Kedey balalardyң kör ömjri malailьqta, qozь-qoidьn soıynda çyrjr ötetjyn, vai usyn qarcadai kynjnen djrdek qaqyr azar segetjyn, kyp kerudjyn qıyn ekenjn, „vai ılyna çalь ılyny çalylystь ekenjn, kez çasьny kelkösjr volьr—vai valasьn arqalar oınatayly, çalь ılyna çanь asьr vaidьn as vermetjyn“, çalaçaiç, çalaç vas, kijmsjz mysərjrljk xelde volatьly, subqqa ısyraitь-

Avaidьn çoldasь Mixaelis.

ny, tamaq asьrau qamьnda çyrjr oqı almatьly aitady. Çanь asıdь. Vai valasьny „qar çausa da toçvaitьly, kijz tütqan çyly yide oınaitьly,“ çaqь tamaq jsetjyn, kedey valasьn qan-qaqsatьr aiamaı zavaitьly „tırmьstьn aıyır qьsraqьn onь çirkenjctj çolqa tysjretjyn taiqa taçva vasqandai etjraçь aitady.

Avai öne voıь balalardyң qam-qorçьsь volqan, balalarqa ustazdyq aqyl aitqan, önege көсетjр, ylgj volqan—pedagog-aqьn. Avai balalarqa aqyl aitudan, ustazdyq etuden çalyqraçan.

„Ustazdyq qyloçan çalyqras,
Yiretuden valaça“ deü.

Avaidьn atalyq sozj volqan.

„Ösempaz volma er nege,
Önerpaz bolsan erqalan.
Sende vjr kjrjç dyniege,
Ketjgjn tapta, var qalan“.—

deü Avaidьn çastardьn aldьna qoıqan eң vastь mjndetj völdь.

Avaidьn „... yirenjр çetpei, osь da volady qoi dep toqtamai, yirene veru kerek!“ degen danyьrandьq sozj—vərjmjzdjyn de көkeıj-mjzden ketreitjyn, esjmjzden çьqraitьny soz.

Közjrdе gyldengen qazaq qalqьny vaçьtь balalarь Avaidь sek-sjz syiedj, onь çьqarmalarьn oqyr, çyn çyregjmen көnjlge toqıdь, Avaidai zamanьny asqan vjlmj adamь voluqa, qalqqa Avaidai qyzmet etuge, Avaidai syijkj voluqa ımtylady.

Vjzdjyn Stalindjк дәujrdjyn vaçьtь balalarь Avaidьn kestelj çьqarmalarьn kyp saıyn, çyl saıyn, çyl ötken saıyn çьqaraçan ystjne çьqai tysedj.

Voıь vьloçan...

Sozj çana muzıkasь-
Avaidьkьj

Орындаçан
М.Мйгамбетçанов
çазьр алоçан А.Çйванов

Moderato

Vo-ıь vьl-çan, So-zj çьl-maç, Kjm-dj көr-sem
men so-nan. Bet-tj vas-tym, Qat-ty sas-tym,
Jı-za qac-tym çal-ma-çan.

Voıь vьloçan,
Sozj çьlmaç
Kjmdj көsem, men sonan
Betj vastьm

Qattь sastьm,
Tıra qactьm çalma-çan.
Öz oıynda,
Tal voıynda

Vjr mjnj çoq pendesjр,
Tyzde myrçaç,
Yide syıdaç,
Sozj qyлаçan erkesjр.

ӘКЕМ ТУРАЛЫ ӘНГІМЕ

(Абай қызы Уасиланың есте қалғандарынан)

Мен Абайдың Мақалиа деген ұлының қызымын. Мені бір қасқа толмай-ақ үлкен әкем (Абай) асырап алып, Діда деген вәйісесінің вауығына салыпты. Мен де, басқа балалар да Абайды әке дейтін едік. Әкем өлгенде мен 13 жаста едім. Алайда, әкемнің тыр-тұсы, отырыс-тұрысы өзге, балаларға, айтқан нақыл әлі көз алдымда, әлі есімде.

Қазды күні әкем әмірхан баласыдан кейіс, мәсі киегін, қара дұрыстан салбар киегін, ақ сәсікке беспет, сәлетке киегін, басында тақпа, оның сыртынан дөңгелек елтіп бәрік киегін. Атқа мінгенде, қақпасына барқыт салып қайраған мәлекеннен сарап киегін. Бұл тобықты елне көр таралған үлгі еді.

Қысты күні сәртәма етік, салбар, беспет, сәлетке, сыртынан мәуітмен тұстаған тұлкі ісік, тұлкі тұмақ киегін. Аялда сүргенде қақпасына, айнала етегіне қара құлып терісіні ұстаған әдемі сары тон киегін.

Аял көсетін күні әкем ұрандайға қататын (үс қанат кізі үй). Ел сүкті артыр болғанда тұрып сапын ісіп, тәмақтанар атқа мінетін. Ұрандайды тез сәсір, үс тәйеге артыр, басқа көстен бүркі арағыр қондығыр тәгір қойатын. Әкем көстен бүркі озыр келіп, ұрандайға тұсыр қайлапатын. Балалар да, аял адамдар да әкем үйне келіп тұсыр тәмақ ісетін.

Әкем балаларды сәт қастан сегізге сәсірәнда оқиға веретін, еркек балалармен қабат қыздары да оқытатын. Мен де сегіз қасқа сәсірәнда оқыдым. Ол кезде балаларға дән оқып оқытатын, қазық тілінде кітап сәсірә волатын. Сондықтан балалардың ой, дүние тану кемсініп волды деп, әкем көр айтатын.

Әлі есімде, бір күні өздің оқыр отыраған үйімізге әкем келді. Әдеттегідей бәріміз отырағымыздан тұрды. Әкем айнала қарады да, отырағандарды деді. Біз отырып қайласқаның ол молдаға қарар — балаларға тұна бір кітап әкелдім, осыны көсіріп көвейтір, бала басына бірден таратыр бер, бүгіннен бастап осы кітапты қоса оқыт деді. Біз қуанып кеттік, әкем үйден сәсірә сон, молда әлгі кітапты алды да, бас қақпаға қойды, кітап қол сазба екен. Біз ол кітапты көсіріп алып, оқып бастадық. Басқа кітаптарға көр көңіл

бөлейтін волды. Өйткені, бұл қана кітаптың тілі ұқымы, сөзі тұсыркіті, ыңғай ағы айтты отыратын қақсы кітап волды. Кейіннен байқасам, сол кітап әкемнің „Қақпа“ атты қара сөзбен қазылаған әнгіме кітабы екен. Біздің молданы бұл кітапты естіген басқа молдалар да келіп көсіріп алып, өз сәкіртеріне оқытыр сүрді.

Әкем балалардың оқыр үйімізге келіп сәсірә волып отыратын. Біз сабақтан сәсірәнда не өз үйне сәсірә алып, не отырағандар келіп әнгіме айтатын. Әнгімесі өте қақыр волатын, тұндауға қақыраусы едік. Әнгімесінің көбі өзміз естімеген, үйімеген атақты адамдардың әмірі, ісі сәсірәнде волатын. Отырып Пушкин, Лермонтов деген ақындарының аты тұндыр сәсірә 9 жасында әкемнің аузынан естідім. Әкем әнгімені өте қақыра айтатын, қана ұқыр ақындар, ұқырағандарды сәсірә ақындар деп отыратын. Әкемнің әнгімесінің қақырлығы, тұсыркітілігі сондай, бір бір естігенімізді ұмытпаусы едік. Егер бір бала әкемнің әнгіме айтқан күнінде болмай, есті алмай қалса, әкем ол балаң келесі бір күні сәсірә алып, өздің үйімізге келесі естіген әнгімені тұнаған айт деп, айтқызыр, өз тұндаптың еді. Сондықтан да, бір әкемнің аузынан естіген сөзді бүлкітпей ұқыра ворысты сәсірә едік.

Әкем балалардың сәсірәларына қолма-қол сәсірә веретін, ол балаларға өте кәсірә еді. Кеуде өздің кәсірә таи волымыз сәсірәларымызға да, зор тәмақна беріп, тәлір тұсырдіретін.

Сәсірә тек дейтін елде Қорамқан деген кәсірә волды. Қорамқан тілге сәсірә, дімар кәсірә екен. Өзі кәсірә еді, ұқыр істейді екен. Бір күні әкем Қорамқанды сәсірә алды. Қорамқан сәлем беріп кәсірә келді. Үйде кәсірә көр еді.

— Абай аға, сәсірә сәсірә сон кәсірә, — деді Қорамқан.

Әкем Қорамқанға қадала қарар қалды. Үйдегілер де Қорамқанға қарар. Аздан сон әкем:

— Сенен бір нәсе сәсірә деп сәсірә, бересің бе? — деді.

Ақыр сәсірә қалған Қорамқан ақыр-ақыр деі берді. Қалқыз атынан басқа тұгы сәсірә, Қорамқаннан не

сәсірә екен деп басқалар тәқыр-қақандай волды. Әкем Қорамқаннан көзің ақымай, қарар отырып да:

— Мақан ұқырды берсі, — деді.

Қорамқан төмен қарар кетті де:

— Қорамқан қой. Абай аға, енді қойағын, ақтан өлір, көстен қалмаспын, — деді.

— Ой сәсірә, осы елде сенен басқа кәсірә сәсірә, сол кәсірәлердің бәрі бірдей ұқыр тәма? Онда бала күнімінен алаған тәқыр, үлгі еді десенсі. Кәсірә осы аялдан 3—4 тәйе алды, үйіңді көсіріп кел. Ұқырға қос ақыр кел, — деді.

Сол күні Қорамқан көсірә келді. Ол ұқырты тұлдым қойды да, інабатты адам волып кетті.

Бір күні аял көсірә-қондыр сәсірә еді, бір Қорамқанң үйіңді қақында ойнар сүр едік. Қорамқанң келіңді үйіңді вақып „вайла“ дейді отырып „сәсірә“, „бірдеме тұсыр“ қалды дейді отырып „қондыр қалды“ деді. Біз өзміз естімеген қана сөздерге тұндадық. Кеуде естігенімізді әкеме келіп айттық.

Әкем бәлі деді: Қорамқанң келіңді, вақып вайла дейді отырып „сәсірә“, тұсыр қалды дейді отырып „қондыр қалды“ дегені, бұл әдеті волудан, үлкен-кәсірә сәсірәдан, кәсірәек волыпандықтан, ата, аяларының аты атадан ұқырандығынан сәсірә емес, олар сәсірә тек дейтін ел волды. Сәсірә тектің ұқыр көр волды. Сондықтан олар ұқырға аттанғанда, атында қалғандары тілеуің тілеп отырады, „ұқыр қолға тұсыр қалды“ деген сәсірә сөз. Сондықтан „тұсыр қалды“ десек аттанған ұқырлығымиз қолға тұсыр қалды деп, „қондыр қалды“ деп сәсірә еді. Ұқыр қолға тұссе вайлар қойады. Сондықтан вайла дейді отырып „сәсірә“ дейді. Олар тұны „ұқыр“ қыр айтды. Міне солан Қорамқанң келіңді сәсірә-қыр, дақырлапыр кәсірә сөзің айтты сүр. Енді ол ондай сөзді айтпады, ұқырға аттанбайды қана ұқыр істейтін аялдармен көсірә волмады. Сәсірә балалары өздеріне қақыр тартты, оқиға вақырлар, тату волындар, — деді.

Қай бала екені есімде сәсірә, бір бала отырып, Қорамқанң Қатпа

degen balasъ taz eken, маъна barsaq, васънан јјнд оџьр тѳрадъ,— деп џеркengenјн аитъ. Әкем әлгј балаџа қарадъда, кәзјг Qatванъ саџьр kel dedj.

Qatва воисаң, кәзј yлken, қатқан қара ваға edj. Васънан вәркј қалмаусъ edj. Sәilegende тјлмен ernјн қалар, џьрыдар вәилеусј edj. ОI qol қуһьр, сәлем верјр уиге кјгјр keldj de, vosаџаџа тѳра қалдъ.

— Kјmнјн валасъһьн? — dedj әкем

— Qoramçannъn валасъһьн.

— Атън кјм?

— Атъм Qatва.

— Nege Qatва деп qоiқan? — dedj әкем.

— Qaidan vјleјn, — dedj vala pialъnqъrap.

Әкем қасъна саџьрдъда:

— Balam, mi qalпақan ыстықта вәркјндј nege tastamaһьн, — деп edj, vala ekj qоһьmen вәркјн vasa verјr, esјkke qарai қалтақтадъ.

— Qоһьра valam, вәркјндј ec kјm almaidъ, васън қасаннан verј ауырадъ, qоһьг tyskelј көр voldъ ma? — деп, sѳрадъ. Вәркјн vјreu ҫһьр аһьр, васъһьн tazьн көрјр, ҫүрт kyledj eken деп қьһьротықан Qatва, вәркјндј ec kјm almaidъ degen соң, arqasъ кеңјр қалдъ. Әzjm esјmdј ҫапа-ҫапа vјlgen kezde васъма qоһьг tystj, деп ҫауар verdj. Qatваџа қьһьз, ваһьrsaқ vеrgјzдж, „balalarmen oinar ҫyre ver, pialma“, — dedj.

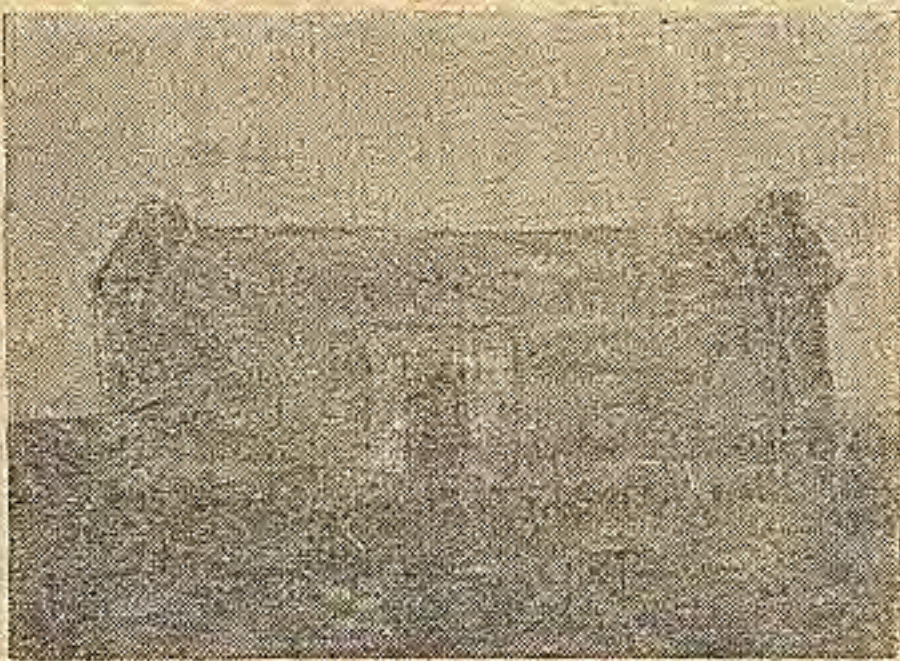
Vјr kynј әкем Semeige ҫyrdj, әzjmen vјrge Qatванъ da ala kettj Әкем қайтър keldj: Vјz Qatва qaida degenјmјzde — Qatва қалada оџьр ҫyр, деп kyлјr qоidъ. Sol ҫьһь kыздж kynј Qatва қалadan kelgende, васъ әһьlan taza volъr ҫазьһьр keldj. ҫана

оI вәркјсјz ҫалаңvas ҫyretјn de voldъ. Оһь ескјm taz деп, kyle almaitъn da voldъ. Sol Qatва keјn-nen әкеmнјн ҫаqsъ көрген адамьһьн vјrј vor kettj.

Qatва кәзјrde тјгј, Сьһьqъstau ауданындаџь „Bidaһьq“ kolhozьnda тѳрадъ.

Әкем erkek balalarmen qavat әiel valalarьn da оџьtatъn dedjm qоi. Kyлbadan degen кеңе қьзьн Semei қаласъна оһьsca оqu-qa ҫјverdј. Yc ҫьldai оџьдъ. Vјraq, аџайһьн, tuqandar, Avai erkek valalarmen vјrge қьзьн da соџьндьгьр ҫyр деп nese tyrlј әсек tarattъ. Оқан әкем көнјл вәлген ҫоқ. Eldјn сөзј Maqас ақama қатъ vattъ. Yc ҫьldan keјn Maqас ақam оqu-qa vararda Kyлbadандъ ertpeі tastar kettj. Әкеme, valaң savaqtъ ҫөndep оқи almai ҫyр, әzј pқraidъ, ma-қan vөгет voldъ dedj. Bұл оқиқа әке-me vјr yлken qaiқъ volъr ҫавьстъ.

Әкем көвјnese tanerteq erte туһьр ҫазu ҫазьр, ne kјtap оџьр отьгисъ edj. Tynde qonaqtar men yі adamдаръ ҫатқан соң, әzј ҫеке отьгьр оқитън, ne ҫа-затън, vјz әкем qat ҫазьр отьra-ma, volmasa qūtan оџьр отьra ma деп таңданусъ edjk. Keјnнен vј-

Avaidъn Сьһьqъstauдаџь zіratъ.

djk, әкеm өлең ҫазадъ eken, әлј kјtap оқидъ eken. Yіde qonaq көр volsa ne vјr ҫаңалықты қавар volsa, ondai uaqьtta kјtap ta оџьmai-тън, ҫазu da ҫазvaitън. Qьzmet uaqь-тьnda өte тьһьстьқты ҫаqsъ көretјn.

Mart ай туһьр, qar kete vаста-қанда, kјz yі tјkkјzјr, ҫьһь kynј tyskј tamaqtъ kјz yіde оһьгьр јcelјn. Әкеmнјн vјr qadetј kynde tyskј tamaqtan keјn, ekj saqat mөлcerј ҫатър һьһьqtар dem alatън. Vјraq һьzaq ҫol ҫyrsede tynde көр отьгьр, erte тѳrsa da ҫarcadъm деп ne әngj-mege, ne ҫүһьsqa erјnveitјn edj. ҫана qonaqqa, ҫолаусьџа јrençјgen pende emes edj. Kјsj de vosatraitъn, сонда da qonaqtъn, kјsjнјн көр kelgenјn ҫаqsъ көretјn. Әsjrese сьһь kјsj, ақьн, әncј, kyicј, qүspeгј, ercј, yicј, һьsta, ertekej adam kelse, vјr ҫasar, masaitar қалатън.

Men es vјlgende: Qarakesek Mauqai ақьн, әncј, kyicј Mūqa, әncј Mūqametçan (tuһьsqanъ), әncј— Almaqambetter қасьнда көр voldъ.

Menјn 13 ҫasar kynјm edj, aul qoradan (Aqсоқьдан) көсјr „Esјr-gemјs“ degen ҫerge qondъ. Әкеmнјн ең syіktј valasъ Maqauia көрten auru edj. Sarьlқan auruдън, sarоai-қan ҫyziнјн qaiқьһь әкеmdј de, васқа valalardъ da ҫydetјr edj, Aqьгь ainalдырған auru Maqactъ (Maqauia) aldъ. Bұл өlјm vәrјmјzджн қавьрқамьzqa vattъ. Sol kynnen vастar васқа јspen ҫaruasъ volmadъ. Bлој kјtap оқи verdj. Әнј vүzьlқan, qavaqъ ҫавьңџь. Tek, anda-sanda, vјzven, valalarmen oinaqan voladъ. Vјraq, sөitјr sөrguge өzјn kyctei-тјn tәrјzдж edj.

ҫазьр алоқan I. Mataqov.

АВАИДЫН ҚАНАТТЫ СӨЗДЕРІ

1. Көңілдегј көрјктј оI ауьздан сьqqанда өнј қасадъ.

2. ҫамандьқты кјm көrmeidј. Ymјtјn yzvektјk qairatsъzдыq. Dy-niede ec nәrsede vaian ҫоқ ekenј ras. ҫамандьқта qaidan vaiandar қалар deisјn. Qарь qalьn qattъ qьstъn artъnan, көгј qalьn, көлј mol ҫаqsъ ҫаз kelmeucј me edj.

3. Dynie yлken көl, zaman соқ-

қан ҫel; aldьңџь tolқьн ақалар, artъ tolқьн јнјler: kezekpen өler, vaiақьdai көrјner.

4. Saqalьn satқан көrјden, ең-vegјn satқан vala artъq. Baqpen asqan patsadan, mьimen asqan qara artъq.

5. ҫaman dos—kөlenke, васьндъ vүlt аlsa—јzdep тава almaһьн, васьндъ kyn calsa—qасьр qүтьla almaһьн.

ONBJR KYN, ONBJR TYN

(Çalqasъ, vasъ otken sanda).

IV.

Ekiraç ormandъ asъr, taudъ vasъr,
Qonuqa çer jzdedj motor sasъr.
Çylgesj ekj taudъn tar kezende,
Qon dedj qūtъ qūsъm qoinъn asъr.

Kormegen qonaq qondъ qasъma
dep
Anadai Amgon çatъr casu casъr.
Casudъ aq tolqъn men kōvjъk qana,
Kōzdelgen kydjrgesj aralasъr.

Certkjzdzj Vālentina kōkke sarъn,
Qoldanvasqa volmadъ qolda varъn.
Əuelerdjъ çyregjъn qavat tjljъr,
Amgonnъn aqqan aiqai vūzdzъ çarъn.

Çarqja tigen çanqъrğъq orman kettj,
Ər vāiterек tyvjne tygel çettj,
Kjmgе sōiler, kjmgе aitъr qavar-
laidъ,
Anъq sъnъn aitalmai mazaq ettj.

Baqana vūlttan tysjъr əlmeptj adam,
Əmjrgе ymjtpenen vastъ qadam,
Qalъn pudъn jcjne kettj kjrjъr,
Qavar berjъr tūr qoi dep osъ maqan.

Sairadъ ərvjraqas caqqan saibъn,
Tūr degendei dostarъn mūnda daibъn.
Būlt oinadъ, tynerdjъ kyn tōveden,
Ormannan ormanqja atъr naçaqaiбъn,

Sōz sōilegen sekjldj ərvjъr çarъraq,
Berj kel dep caqъrad vasъn vylqar.
Çarъraqtardъn varlъqъ tamacalar,
Qaidan keldjъn degendei çanqan
sъraq.

Tūr edj qalъn tjken tьrvьqtalqan,
Kempjrdеi vьkjrejъr tozъr qalqan
Baqana er tyskende tōvesjnen,
Qъtъqtar ūstai aldъ çan-çaqъnan.

Ormannъn kōrgenj me, kylgenj me,
Sadaqъn san çarъraq jlgenj me.
Kōrtegen kōkten tysken qandai
çan dep,
Tjlegjъn volattъqъn vjlgenj me.

Būrъn adam varmaqan qalъn çъ-
nъs,

Aimaqъnda volsa da, mъn san
ūlъs,
Kyn sōulesj tyspeitjъn kei çerjnde,
Annan vasqa almaqan vūdan tьnъs.

Osъ edj çalqъz adam dara varqan,
Qandai vor sъqar eken əl men
dərmen.

Atasъ aiu edj vūl ormannъn,
Tas atsa qaraqaidъ ekj çarqan.

Tyleige kelgen kezde çalqъz kjsj,
Erkjъn ed, qaupsъz ed qacpai tysj.
Bjlmeimjъn vaqъrqan va, caqъr-
qan va,
Çōneldj kynjrenjъr orman jcj.

Coqъqtъ, alъr qoldъ, tapai voibъ,
Çuan moibъn, qъsъq kōz aram oibъ.
Ətjъr vara çattъ da zor vūrъlъr,
Qozqalmai Marinaqja qarar qoidъ.

Kōz aibъrmai tūrъstъ kōrke deijn,
Bjъr azdan soç dene yjъr voldъ
veijm.

Erçyrekke erçyrek tura keldj,
Segjъnvedj ekeujъn vjъr keijъn.

Bjlmeimjъn vatradъ, silidъ ma,
Əlde ol er əieldj qimadъ ma.
Çarq berjъr çōneldj aiu vatъr
Tez çet degen sekjldj mūradyъn.

Taqъ çyrdj jlgerj, çarъldъ orman,
Mьltъq dausъ estjldj çanqъrğъ-
qan.

Jlezde estjldjde ynj yzjldj
Sъqqanъn kjm vjlsjъn qai çaqъnan.

Asъr tysken dausqa taqъ da erdj,
Taq-taq çoldai vasadъ qibъn çerdj.

Alındau vjъr kezennep qaz otъlъ,
Alaibъn dep ər qarai çyge verdj.

Ot ornynda çer eken ainalasъ,
Kjъm vaiqasъn volqan soç çōr arasъ.
Qūbъqja veluardan kettj vatъr,
Bastaldъ oqıqanъn tamacasъ.

Kycjъn çūmsap ūmtыldъ çantalasъr
Dekvjъrjъn ketjrgen çoç onca sasъr.
Əzjъn-əzj qūbъdan çūlъr aldъ,
Ekj qolmen sau çerdjъn çetjъn vasъr

Batraqъmen ystjъnъn sudan əttj,
Tazartъr vərjъn çudъ savъrğъ çettj.
Su voibъmen çyruge çana qibъn,
Tjъtjretjъr salqъnъn denege əttj.

Ormanda vaibъq kōr qoi tolъr
çatqan,
Ot tūtattъ Marina qu vūtaqan.
Keptjъrjъnъr aludъn qamъ edj vūl,
Asъqpai ədjsj sol tezden tapqan.

Keptjъrjъnъr kijъnъr çatqan kezde,
Tūrmaidъ-au taviqat ta vjъr mъ-
nezde.

Yjъrjljъr, voratъr, qūibъn soqъr,
Ərt çōneldj ormanqja çanъr jlezde,

Alai-tylei ūitqъtъr tytjъn çamъrap.
Çatъr-çutъr aqactъ otpen savar.
Jlъr-ala daibъn ed Marina da,
Zaulaqan ot ainala aldъ qamar.

Marina aittъ: „Iarъtmau əlgenjъr
vef
Çoç, əlde, qairatъma sengenjъm ve?
Baqъttъ Otanъmъnъn zor senjъmъn,
Çoçaltъr osъ arada bergenjъm ve?“

Çalъn zaular tytjъn aspanqja ūsъr
Tas-talqan vor vezjъndj andar cosъr.
Ekj qolъn qusъrъr tōsjne sar,
Marina tūrъr qaldъ əzjъn qibъr.

... Aldъnda Kreml tūr nūrъn casъr
Danaqja çolъqıqja esjъk asъr.
Çūldъzъ Kremldjъn kyndei çanъr,
Qaraidъ vərjъnen de vjъkke asъr.

Tjъzjljъr komandirlar qatar tūrōqan,

Aldında polit viuro qatarınan.
Qasında Vorocilov kullm qaqır,
Cattıqpen cıqtı Stalin eñ aldınan...

Urılar varlıq da Otan ucın,
Bül daus tañdandırdı orman jcin.
Men nege bül qızıqtan qalamın
der,
Tasqındı keldi oñne cattıq rjcin.

Marina çalt qarasa, ot qamaqan,
Cıqıqta mımkındık varqai çaqı-
nan.
Laulaqtan ekj aqıqtı arasımen,
Tezınen çyrekıjıveı çygırdı arman...

V.

Çetucı ed alda qacan Komsomolqa¹
Bogeler retj çoq esvır çolqa.
Jzdelsın taıgaldıñ voıymen der,
Taradı qazır çarlıq ainalaqa.

Məskeuden osylaıca qavar verdı,
Alıqtar qarañdar der aitqan çerdı.
Jzdedı ejmızdın ekıraçı,
Minutte kezır cıqtı SSSR dı.

Cattıqpen kytır tırqan Komsomol-
da,
Okırır moır qaldı varlıq da.
Tavarmız, keled qonaq — saspañ-
dar der,
Partia qairat verdı varlıqına.

Ucıqtar kək veıjne cıqtı qainar,
Ormandı tıman vasır qoidı vai-
lar.

Dausı samolottın estıledı,
Taudaıq qonqandarqa aqırın,
çailar.

Çır-ar çoldastarın Vələntina
Qasında ekıraçdın otır vırge.
— Bızderden alıs kettı jzdeuciler,
Kelgen çoq alı dıvıs çaqın çerge.

Cıdarımız, tavar vızdı saspañızdar,
Çalqız-aq vır qırın tır aıır ızqar.
Marina, vızden völek alıs qaldı,
Ol jzder ekıraçdı qalai tavar?

¹ Qala atı.

Belgiler osı çerge vekın vırın,
Adaspaıtın volıñdar vırın dılın.
Mıltıq at, qıqu çıber estırmeken,
Bılesıñder vır cekolad alqan nırın.

Bırer kunge cıdar ol var volıqan,
Adassa qaitır qalar cıvın çanı.
Kuzette ekıraçda özgen qalır,
4 adam sonı jzdeuge cıqsın kənı.

Osylaı are-sarsaq uc kın ottı,
Leticikter jzdeude çır osı vettı.
Tımannan kore almaıdı amal necık,
Öitpese osı çermen qalai ottı.

Ertemen tıman tarap kın çadıradı,
Aııqır ketpese de ıdıradı.
Serpırır sır-ala vılt ekı çaqqa
Orman men tau arası açıradı.

Bır kezde dausı cıqtı samolottın,
Tavartın mezgılne çana çettın.
Qıspaqta ekı taudıñ arasında,
Amqonıñ qos taubında, arqı
vettın

Tır eken „Rodina“ ekıraçı,
Çalaumen tıl qatadı aitqan nazı.

Çerde, kekte qıanıs völdı vırdeı
Nese ainaldı zamannıñ önerazı...

VI.

Marina çantalastı örtten qasır,
Mañajı qalın qotıq qalqan vasır.
Qan cengel kemırır qosaq tıken-
derden,

Sıdıır sırt kımın çeneldı asır.

Çıpıstan çıpıs voıyn kettı kezır,
Ört qaldı, kyıldıre almaı kyder yzır.
Bır çermen kele çattı aqırın va-
sır,
Bırden ol tıra qaldı dıvıs sezır.

Qarasa tısj sıbıq sıbar varıs,
Oq voıç çerde qana emes alıs.
Mıltıqın qolına alır ıñqılpaır,
Marina qıqımenen verdı davıs.

Adamnıñ cıdamadı aıqılına,
Cocıdı oq tıgendeı mañdaına.
Mıltıqpen zuıldatır ekı tartı,
Qotıqtı da ol kettı qasır öz çalına.

Bır kezde ottı qartar samoletter,
Mənaqa kel eñkeır qolıñdı ver
Ormanqa orar alqan Marınanı,
Körsetpeı qala verdı vıcara çer.

Darıqai çarqıqtan qalın aspan.
Sırlas eñ talai ret aqıldasqan.
Tııqındai tııldırır keıde cııgır,
Qarqındar zamıñaucıñ toqtamas-
tan.

Taqıda Marina əne oıqa kettı,
Sekundte Məskeuge de kelır çettı.
Toqızda tıılmcaqtı yıde qalqan,
Iskedı ol, çyrek çarqan ças vövektı,

Qızıqtan qızıq-qızıq qainar çat-
qan,

Vaqıtı qarası əne kelecektı.
Taıgada anam menın çoqılqan der,
Bola ma, əlde menın qızım dertı.

Men osı sert etkende, er emespen.
Çasıtın men ve, dostarım qaida
kettı?

Dedı de öz-özınen çıgerlendı.
Kezermın, tavartın der tıñrektı.

Kec völdı, qonırlaır tınerdı or-
man,

Tım qırısa bır alañ çoq ötten arman.
Körpesın qara albastı çava salır,
Tırqandai añdar qamar çan-çaqı-
nan.

Otırdı bır aqısqı arqa qolır,
Qairatın qasırpadı qotırır moır.
Añdardın gyıldesken dıvısın,
Alır tır tın mazasın tıcın çolır.

Sorıs tın sol ormanqa qalqan
qılar,

Eckımın vırer emes çenın sırar,
Mıltıqın qolına ıstar tızoırtmas-
tan,

Otırdı tınnın sıgın tamacalar.

Ömırde atpas pa eken orman tañı,
Basqa ma tavıqatın mında zañı.
Qacan ol çarqı kytır sarıqalı,
Uıqtaudı vılmeıdı eken orman añı

Kenetten arıstan va, gyıldedı,
Dausın tın men orman dırıldedı

Qasan maqan keled, dep kytty Məna,
Çan alqymda çana köz jlyvedj.

Açaldai qara tynnyj tysj suvq,
Oinaidy qaraqylyq özjn quyr.
Mazasyz men-zeñ orman sezer emes,
Türqandai minut saıyn açal çuvq.

El ucjn, Otan ucjn kyigen adam,
Sıdadı kyıjnse de syigen adam.
Qalq ucjn qandai qairat etu kerek,
Zer salır tysjıveidj-au keıvır nadan.

Eg qyzdyñ orman aıdy çyregjne,
Ol çetpei kjm çetedy tılegjne.

Çyregjn sam qır çaqır alqan
çanqda,
Qauırtıñ qorqynıscıren keregj ne.

Üialdy erten orman Marinadan,
Mıñau ded—varlıq silıq vızden
saqan.

Qaraqat malınasın tızır qoidı,
Tavıqat meıman ucjn daiarlaqan.

Mjnekei jcem deseñ aqqan vılaq,
Mai qosqan mjne vızdjñ sañrau
qılaq.

Otannıñ vatır qız volat çyrek,
Qaraqym Marinaçan vatır sol-aq.

Onvır kyn, onvır tyndı osylai kectj,
Vırkezde tañ syzıdj vılttar köctj.
Tür edj çalqyz aqac çalaqata,
Çımvaqtıñ eñ qıynıñ osı cectj.

Tür dedj alqai salır Marinaqa,
Aqtandaq üqsar mödjır darıaqa.
Sañq etken qıran qıstıñ dausyn-
dai
Soqıdy mıtıq dausı vır qıaqa.

Kyn sıqtı Kremlıñ çıldızındai,
Cattıqta vaqtıñ eldjñ ıñdıızındai.
Əuelj Marinañ kelır syıdj,
Çanım-ai, qaçdyñ va kyn-tyñ
tıñvai!

Marina kyn kylgende vırge kyldj,
Kyn nıññ sadaq qılyr moıñna
ıldj.

Taqı da çanqırtıñ tau men or-
man,

Qıqudyñ typ tamırın endj vıldj.

Qarar tür tavıqat ta qızdy jstj,
Qızdyqtar qıadaqıñ üsqan qıstı.
Çalt etır kyn saqılyqan mañ-
daiyna,
Əzj üsqan ekıraçıra közj tıstj.

Qaçqan, əlsjregen, talqan dene,
Erjgen maidai völdı əlde nege.
Çan dostım Polinaçan qaidasın,—
dep,
Aıañdar çyırır verdj sonau ərge.

Tu tıkken, muzıka oınar, qavı
etken,

Kelemjn dedj mjne Kremlge.
Çyregjn çılyr alır qıanqıannan,
Mıñ rahmet dedj dana Stalinge!

Aldınan aq çyzjmen kyır-oınar,
Polina kelır vastı çyregjne.
Eljnıñ erkjn syigen er Marina,
Məngıjk çettj sıttır tılegjne.

Соңь.

QUNAFIN AXMETÇAN

„Ç O L D A S“

Eltai öte qızdy edj. Onıñ na-
qası arası N zastavna çaqın
tıratın. Al, Eltaidyñ yij naqası
arasınyñ yijnen berj volatın.

Vır kynj Qasımıñ qart—Eltai,
men naqası aranıñ yijne varam,
çy arvama otır dese, ol Qasımıñ
qartren jlesır naqası arasınyñ
yijne vatır. Onıñ naqası ara-
sınyñ yijne ketkenjn vılmegen
əçesj, kecke taman Eltaidy jzder
əvden sarçartı.

Eltai naqası arasına — men
„Çoldı-aiq“ tudı degen soñ, ky-
çjk alaın dep keldim, degen.
Oqan naqası arası: — çaraidı,
vugjn qonır, erten kucjktıñ vırjn
alır qait dese, — çoq, versen qa-
zır ver, qaitam, bermesen atama
aitam, dep tırır alırtı.

Eltai kçekene volda da, vırren-
den kçnjlı qalsa, qaitır onımen
söllespeitjn çana ol adammen va-
lanınyñ da yzetjn. Sondıqtan,
onıñ sıyn vıletjn naqası arası,
valanıñ kçnjlı qalar dep „Çoldı-
aiq“ tarqı kucjgn onıñ qoi-
nına sar berır, qaitarqan edj.
Eltai qıanqandıqınan yijne kelır

qalqanıñ da sezvei qaldı. Əçem
menıñ kucjgıme qandai vaıqazı
verer eken, dep oiladı ol.

Ol yijnjñ aldına da keldj. Yige
kçmei tırır, kucjgıne — „Çol-
das“, — dep at qoıır aldı. Osı
əçem neqır otır eken, dep tere-
zeden aqlıñ qarar edj, əçesj qo-

ranıñ aldında ot çaqır çy; arı-
au! əlgj Eltai qaida kettj, deıdj de
esjk çaqqa çalt-çalt qaraidı. Oñ
çaqtaqı kereuetjnñ aldında ekj
qoıanı çem çer otır, rectjñystjñ-
de ala mısıq otır.

— Mıñalardıñ vırj menıñ ke-
lujmıñ kytır tür eken, — dedj de
yige kçrdj. Eltai tır yıdjñ esjgn
acıñ kçre bergende aq, onıñ əçesj:

— Qaraqım, kecke deıjn qai-
da völdıñ, adasıñ kettjn ve? —
dep Eltaidy qısaqtai aldı.

— Çoq, əçe naqası aranıñ
yijne vatır.

— Nege?

— Anau yidegj Qasımıñ atam
çy, degen soñ.

— Qorqıñ mıña tynde?..

— Çoq, əçe, „Çoldas“ ekeujmız
keldjk.

— Çoldasıñ kjm?

— Çoldas — çoldas!

— Ol qaida tırucı edj?

— Vırın naqası aranıñ yijne-
de tırucı edj, endj vızdjñ yide
tıradı, — dep Eltai kucjgn qoıñ-
nan ala bergende, onıñ əçesj —
oıvai, vınyıñ nemene taqı dı,
dep ol ysteldj ainala berır edj,

ystelde türojan camdı qasqır sön-
dijr ketij.

Kunderden — kın öte verdj.
Eltai „Çoldastı“ mapelep eşirdj.
Ol eşj ysteldij vjr setjnde tamaq
eşir otırsa, „Çoldastı“ qasına
otırqızır eşj ne çese, onı da
sonımen tamaqtandıratın. Əvden
toıdıtır alıannan keijn, „Çoldas-
qa“ tji yiretetijn, tynde çatqanda
onı astına paltosın sar, qasına
çatqızatın völd. Kındjz vjr uaq
dalaqa aratır qoıandarqa qossa,
qoıannın adımın astırmai üstaitın.
Eltai üstaqan qoıandı tırjdei əçe-
me aratır ver — der „Çoldasqa“
aitsa, ol aitqanındaı tavıs etetijn.
„Çoldastın“ vjr tamaca çerj sol —
ol auzındaqızın vöten adamqa
esuaqıtta vermeitijn. „Çoldastın“
qasqırda da əlj keletijn edj.

Vjr kınj Eltai „Çoldas“ ekeij
kolhozdn fermasına varmaq vo-
lır, ertemen yiden sıqadı. Bı-
lar qalıq qamıstın arasındaq
çolmen kele çatqanda, qasqırda
kezdesedj. Eltailardı kərj, ol üli-
dı. Bıraç, Eltai qotırqıadı. „Çol-
dasta“ qasqırda tıra ümtıladı.

völjıjndegj cekaraslar da auz
qıla vastadı.

„Eltai degen kjkene vala na-
qası arasınan vjr kucjk alır ası-
raçan eken, ol ovcarkanı tıqıtı
eken. Oçan Eltaıdn eşj „Çol-
das“ der at qoıırtı. Ol, qaz-
qırda da tıqıtı eken, — der
ekj adamnın vası qosılır əngjme
aitsa, Eltai men „Çoldastı“ auzda
alıtın edj.

Vjr kınj osı qavardı estj, N
zastavının komandirj Eltaıda kel-
dj. Ol, Eltaıdn asıraçan „Çolda-
sın“ kərj, öte çaqıs, öte tamaca
eşirgen der Eltaıda razı völd.
Eltai „Çoldastı“ komandirqa verdj.

— Qaraqıt, cekarada varqan-
da „Çoldastın“ erljgj turalı qat
çazır tır, — dedj Eltaıdn əçesj
komandirge.

— Ərine, çazır tıram, — dedj
komandir. Səitj, Eltai, „Çoldastı“
komandir men vjrge otan kuzetjne
sıqatır saldı.

* * *

Arada çıdan asa uaqıt əttj.

Qasqır eşj-verj alısqannan keijn,
tamaqınan qanı sorqalar sıq
etj qılaıdı.

Mjne, Eltai: „Çoldastın“ eşjn
de, çoldasın da çauqa vermegən-
dijjne sıstıjır, „Çoldastın“ çol-
das ekenjn sonda vjldj. Osı oqı-
qanı artınan Eltaıda da, „Çol-
dastı“ da vıkjı aul, aul tırojai N

Komandirden qat kelmedj. Az kın-
nen verj Eltai — əçe komandirden
nege qat kelmeidj? Əlde „Çoldas“
əlj qalıq ma?.. Komandir... der
sol „Çoldas“ turalı əngjme qoz-
qatın völd. Çıkjın, qacan qat
kelir eken degen oi onı kəkəij-
nen ketreitj völd.

Qıs aıtın tamaca vjr kınjnde

savaqınan qatqan Eltai, terezenj
aldında gazet aqır otıtır, sırtqı
terezenj aldınan yige kele çatqan
postalıondı kəzj caldı. Ol, kenet
otınan tıtır, maçan vıgjı ne-
çır qat volmaıdı, volı kerek, der
əzjne eşj kınjler sıleı vastadı.
Səitkence volmadı, postalıon yige
de kırj keldj. Qolındaqı qatın
ədjresjne unjle qarar, tına qatın
iesj sen ver? — dedj Eltaıda. — Ja men-
mjn, — dedj, vjr qıanıtın qavarın
vılgən Eltai, postalıonda qıana sı-
ler. Qolına qatı alır, kınnen eken
der qarar çıbergende, vıtırqı ko-
mandirden volır sıqtı. Qatı asır
oçqanca dət qılmai, sırtı çırgeı
anasın yige etjır ker, qatı oqı
vastadı.

— Qımbattı, Eltai!

„Səitj, „Çoldas“ əlj vızdjı
cekaraslardın qolında. Ol, öte
tamaca „cekist“ völd.

„Çoldastın“ vjr epızodın ai-
taın.

Ol vılai volqan edj:

Kuz edj, kın sılvı çauın vola-
tın. Carıfxan degen „Çoldastı“
ertjır-ar, qalıq ormannın arasınan
astındaqı cekarası atın qılандаı
oınaqtatır kele çatadı. Az çer çır-
gennen keijn-aç, „Çoldas“ çerdj
iskelep Carıfxannan vıgın alıqa
qarai çıgjır ketedj. Carıfxan ar-
tınan alıandar kele çatadı. „Çol-
dastın“ az uaqıtın keijn dıvıs
volmaıdı. Oıda çoç çerden kın
kırkjrep çarç ete tıskende, Carı-
fxan aldında nedəıjır çerden ekj-yc
adamnın veinesjn kərgendeı vola-
dı. Carıfxannın oına „Çoldas“
tısedj. Ol əlde qaida ketj eken
der oılaıdı. Bıraç qarar tıruqa
volmaıdı, ol əlgj kərjıstjın an-
çın vılgelj alıqa çıredj. Kenet aı-
çın astında alısr çatqan yc
adam men „Çoldastı“ koredj. „Çol-
das“ ırıdar yc adamqa vol ver-
meıdj, yseıj „Çoldastın“ vasınan,
alıqınan, qıtıqınan üstauqa tı-
rısadı. Olar „Çoldastı“ qılıcpen de
ırımaq voladı. „Çoldas“ çauqa
qılıstı ketertpesten, çauı vas
saladı. Osı maidannın ystjne
Carıfxan da ker ylgjredj. Çauın
yseıjn de qolqa tıstırjır-ar, Carı-
fxan zastavaqa keledj.

Qımbattı Eltai, taç da „Çol-
das“ tərjıdjı yiretjır çırgeı çoç-
rısnı?

*N asker völjıjnıjn kjk-
komandirj — Seitov“.*

SƏNBEITJN ÇÜLDƏZDAR

(BASƏ ӨTKEN SANDARDA).

ВАТЪЛДЫЛЫҚ

VI

Soldat kostumjn kigen Markizanyň sýrtýnan kergen adam, ony äiel dep oýlattyrmasedj. Ol künde gjdei emes, äide nege daýyndalqan adam-dai, çaruasyn çailaçanson Tomas-lyň qasyna keldj. Ekeuj vjrnjn çaiyn vjry ýmnen vjlyskendei palatqa qarai aýandady. Ainaladaqy çyrjs saıavýrlasyn degen kysjce, Tomas palatqa kjrdj. Markiza palat-tyň on çaq vosaqasýndaqy tuvjrge otyrýr qaldy.

Kyn vatýstan kocken keruendei orkectenjr tütasa köterilgen alaca-lyg vült, Markizanyň oýna, — vugjn kyn çauyn volar ma eken degen kydjk tuqyzdy. Äitkenmende, ol qyzqylyt säulesj sönjr vara çatqan çaraq nýrna doctasqandai tesjle qarar otyrdy...

Ekeuj palatly sýrt ainaly vjry typ toqaidyň kölenkesjne qarai çurdj. Äide kjm köjrp qoımasyn degen kysjce ainalalaryna çaltaq-çaltaq qarai vabyr çoq völdy. Ol çerj äskeri çasýryn sývolu kerek. Sondyqtan vjzge de äzjrce çımbaq. Çalyz-aq Markizanyň parasyňnan aýgyla vergende:

— Ol orýndalatyň sert! degen sözj, jrj mjndet atqaruqa vet al-çanyň aıtraı-aq vjldjrp türdy.

* * *

Tyn qarañqylyqy vürýnoydan da qoıulana tysken. Äide qaidan kyzet-çjlerdjñ qana toqyldatqan dývly estjledj. Qarsy aldýnan äide qıanlyc, äide qorqynlyc kytkendei Markiza-nyň çyregj döñbekçj keledj. Oýna alqan köjrgge taiana vergende, köjrdjñ auzýnan jlgerj-keıjndj çyrgegen kyzetçjñ kördj. Engezerdei tolyq denelj adam eken. Ony äg vjry aıaq vasylynyň özj nyq çaty, anda-sanda yñjle ainalasyna qarar qoıady. Otyr dem alýr, qalqyr, — dep ymjtenuge volatyň emes.

Kyzetçjñ almaı, köñjldelg maq-satly orýndalmatlyny vjlygen Mar-kiza sonyň amaıyn jzdedj. Tappady.

Tyn ortasýnan auyr varady. „Tañ-nyň atraıyna kyn qoımaidy“ degen. Tañnyň atıyna da üzaq qalmaçan volar. Qarmançanyň çon volar dep özjne özj sertteskendei astyñqy emjn çymlyra tystedj.

Ol qırca çorçalap keljrp köjrdjñ astyna kjrdj. Köjrdjñ kyzetçjñ tırqan saqasyna keljrp pestoletjñ qoıyna aldy da, vasyr qaldy, özjde vaıçamai qaldy. Kyzetçj dausy çy-çyqa da ylgjmeı köjrdjñ astyna qılap tystj. Sonyň arasynda vol-mai qala çatqan tarsyldatýr çarqan ekj-yc atlyny dıvjrj çyqly. Olar taıanoçanda Markiza kyzetçjññ qar-ıyn alýr, ornyna tıra qalqan edj. Qarañqyda satyrlatýr keljrp qalqan adamdar anadaıdan:

— Mılyq qaidan atıldy?

— Kjñ atly?..degen süraqtardy çaudyrdy.

Markiza tömengj çaqqa qoıyn sermer:

— Osy tömengj çatqan atıldy. Ekj-yc çauıdyň dıvjrj estjldj dedj... Atlylar solai oraçatýr çava çoneldj.

Qolqa tysembe dep qorqçan çyregjñ vasyr, relstjñ köjrgge jljne vengen çetjññ astyna sýnalap tört, ves çerge granattar tıqtly. Vjry çar-ıymasa, vjry çarlylar dep oılap, endj tasalana qactly.

— Endj tütqnoça tysemde armanym çoq dedj, jcnen.

Sjmerlep atqan tañ säulesjmen vjrgge lap etjrp kökke köterilgen çalyñ Valensıanyň ystjñ alýr ket-kendei völdy. Qalanyn jcy ıu-qıu

qatly alysqan adam tenjzjne ainal-dy. Körcjlyktyň arasyna kjjrp Mar-kizada voi çasırdy. Sonyňan vjre-djñ sezgen sezvengenjñ özj de vjlyme-dj. Sötkence volmady, soqly mair-dany lıniasynan köterilgen qarudyn dausy qalanyn dıvjrjne üctastly. Alqyna çygrjrp kele çatqan Markiza-ny ekjncj vürçtan kyjrp alqan ispan qyly sasqanlynan vasqa söz aıta almaı „berj vürlynyz“ dedj. Sasqalaqtar kele çatqan Markizaqa tañdanýr, qatarlasa tysjrp:

— Ne völdy, ne çetjrp qaldy dedj çanyndaqy ispan qyly djrjldegen dauspen:

— Artýnnan quyr keledj...ataıyn dep keledj...degen sözdj dausy djrjldel azar aıttly.

Aldýnda ozyñqyrap vara çatqan Markizany ıdyňnan tartýr, sol çat-taryndaqy asyq tırqan kjckene esjktj köresetjrp:

— Munda...dep qoıynan çetekteı alýr kjrdj. Esjktj jcnen jljrp aldy. Ispan qyly çasta volsa tarqy eken. Markizany sol volymen yıdjñ astyñ-qy qavatyña tysjrp qolma qol austyrtly. Sonyň arasynda volmady ystjngj yiden soldattardyñ tarsyldat-qan dývly estjldj. Olar quqynlyc-lardyñ artarynan keljrp qalqanyn ezderjde sezdj. Mymkjñ ystjnjzden tyssede tanlymas. Çailany oınaçan volýr otyra verejyk — destj.

Sýrttan kjrgen ofitser olarqa ala közjmen çançyla qarady.

— Qacqan qyly çaisylyny, — dedj.

Qyzdar oçan tandoçan adamca ıılyqlylyr tılyr qaldy. Olardyñ yndemegenjne ofitser:

— Sýndaryndy aıtyñdar — dep tepsjne tystj.

Yı iesj qyly ızaly tyrmen:

— Men sjzderdj tysjñvelmjñ. Mlyna qylyqtarynyz tjptj tañ qalarlyq js...dep aılyr kele çatqan onyñ sözjñ vöjrp:

— Toqtat sürgia, — dep ofitser taqy da aqýran ete tystj de, soldat-taryña qarai vürly veyrp:

— Uaqyt tar, saudalasyr tıruqa volmaidy. Ekeujnde alýr çyr, — dep vürly veyrdj.

Çan alqandai çalaçdap tırqan

soldattar, qızdın ekeuinde car verip üstap süreler ala çeneldi. Qoraqa jlese sızıp çylar, enjrep qalqan kemrjir-calqa, esjkten sızıp vara çatır Markiza qolın vıjqar.

— Qoc volıñzdar. — Kyn sızja kyljir qosylarmız, çylamanızdar degen daus kärke deijn kemrjir-calıñda qılaqında ızındar tırđ. Bıraç oqıqanında nemen vastalqan, nemen alaqtalqan çımbaq volıp qala verdj...

* *

Markizaqa kenetten kezdesken qız Roza volatın. Onıñ ulken aqas Valensian çaular alqan kynj oqqa ucqan. Əlgj ertengen çaqı maız tırqan skladyñ ökre tısında çer varaqta Valencia kom-somolesterjnj çasırın çinalıñ volqan...Sodan tañ ata qaitır kele çatır Markizan sızınan körjir.. oqsaı çyrgen neqıloqan adam dep soñnan vaqılaqan... Onıñ ert qoıqan oqıqasın sızınan körjir soñnan tysken. Ərtke tıs-tıstan qııla çygjrgen soldattardın aldında kele çatqan oitserlerdjnj vjrij Markizan körjir soñnan tyskende tete çolmen aldınan sızıp qoqar qalud oılaqan edj os Roza. Aqız tıtqında qosa tysümen alaqtadı. Bıraç oqan Roza ökjıvedj.

— Dospen vjrgе көрген js üı toı, — dep esep tedj...

Tyrmenjnj jçj qar-qarañqı. Qatmaudaq adam tıptj көр-aq, ijn tıresedj. Bıreudj vjreü vjlıp volmaıdı...Markiza men Roza qıcaqtasır keljir vjı vırısqa oırdı... Markiza көрке deijn yndemedj, onıñ qıal vıgjn ertemen qaita savıñ çasatın Diastardın çorqında voldı. Əzjn solardın jçjnde sıaqtı көrdj.

Onıñ tyrmege tyskenjne uıñmdamaı oırdan ızgen Roza sıraç qoıır tysjnem desede mañalındaq adamdardan qımsındı. Oqtın-oqtın Markizan çyızjne ymjttene sız kytkenđe qaraumen voldı. Bıraç aldınqı tyrmede çatqan esjne tysjir...vıl tordan azarsız qıtmasız—degen oı çene verdj...

Kynce kyrkjregen zenvjrek, satırlaqlan pulemet, vintovkanın daus qılaqqa sınjstj volqandıqtan va, naızajıdaı satırlar çatsada, tyrmedegjler tygjl Valencia qalasında tañ volıp көrjıveitj. Əitkenmende kyn көterjle gülegen qarı daus minut sanar vırınqıdan da kyceıjir

adamın da aıqai sıv ulqair taiana vastaqansıaqtı voldı. Tyrmede yjir-yjir volıp əngjmelesjir oırdandardın varısqa da qılaqqa ırqan tanadaı tına qalır sırtqa qılaq tıktj. Azdan soñ ıralaqan daus anıq estjle vastadı. Kyljirdegen Markizan Roza quanojannan çasır qıcaqtai alır: Dosım!.. aıtsaңыз — vıl neqıloqan çanaıq. Netken quanıç, — dedj.

Markiza da Rozan vavırına qısa:

— Vjı sənveitjnj çıldızdar- mız...Vıl qalq armiasın vıvıjı... Kəzjı...Kəzjı...Çarq dıniege taqıda

sızamız—degen daus qattıraq sızıp kettj vılem, tyrmedegj vasqa adamdar da Markizan mañna çinalır qaldı.

— Vırındar tyrmenj, maidanoç coldastar, — degen Markizan aсық daus, tyrmede çatqandardın ystjndegj avırısqa serjir tastaqandaı kyc verdj.

Bögeude tırqan tasqındaı tıtasqan qalın kyc, çarqa soqqa tolqındaı tyrme saravın esjgjn vjı ırqtar keljir soqır ker çıbergende tatalqan sızardı. Esjktjñ aldındaq qaraıñs da qasır ylgjrgen eken. Tyrmeden sızınan tıtqındar jıgerj ımıloqan qalq armiasın çangerlerjne qosıdı...Vıl tasqan kyc az uaqıttan verj Valensianın ystjñ vasqan qara tımandı çıqar çıbergendeı voldı. Qala qalqın teñj de çauınan keıngj kyn säulesjnj kytken qızqaldı qıl- ırıa tıstj...

Markiza Rozan ertjir tyrmeden sızınan vetjnde qalanın kyn vatıs çaq cetjne varıp qalqan özj de sezveı qaldı. Vıqsır kyıj çatqan көrjırdj, soqırlanır qılaqan roız- dı көrgende, көñj ornıqandaı

Markiza kyljir çıverdj... Onıñ cet- ke sızıp ketujnj sevıj de os көrjırdjñ vırısın көrı edj. Əit- kenj reljske tıqqa granattarın çarıdı ma, çarımadı ma degen oı onıñ vasınan sızınan çoç volatın...

Markiza men Roza əlj sırlasqan çoç. Vjrijnj sırn vjrij aırlaı-aq vj- lıskendeı vaırlasır aldı... Qoltıq- tasır qaita qalaqa qarai çyrdj... Olardın çyızjnde oınaqan quanıç nır kyljirde көterjlgен kyn säu- lesjne çaqıstı. Markizanın alır ucqan çyregj Diasqa kezdeskençe asıqtı.

* *

TREVOGA

VII

Aldınqı qatarda vjrijnj qolın vjrij üstap qalqın saxnaqa sızar- ınna sıalqandaı qımsınır oırdan Dias pen Markizan көрген Tomas çanındaq Markestj tyrtjir qalır:

— Balardın oırsın qarası, dep kyıdj...

Dias pen Markizanın saxnaqa sızın kytkenđe zaldaq qalqın ıralaqan daustar qaita көterjıdj. „Çasın qalq gerollar“, „Çasa- ın sənveitjnj çenjs çıldızdar“ degen ırandar muzikanın çatıq kyıjne ıctastı. Markizan көrgence qımarlanqan Diastın rapası Mar- keske sol minutta tanstı. Balan meıjımdj Markes tyregeljir qolın alır:

— Çenjstj çoldarınız ven vaqtı əmjrlerjnjzge tılektesjı... degen qıtıqtaın soñn, eqvek çenjs- ke...çenjs vaqtqa vastadı... dep vöjir-vöjir aıtı... Markizanın ır- lanqan çyız vırınqıdan da qıl- ırıa tıstj. Dias ekeuj qoltıqtasır sırtqı vömege sıqtı. Roza olar- dın sondarınan jle sızıp Marki- zanın oıçaq qoltıqınan ıstadı. Markiza on Diaspen tanstırdı.

Az uaqıttan keıjn oıñ - saıq kecj vastadı. Çarqıtaı tartıloqan muzikanın vıñj Valensianın ystj- degj qaranoç tındj serjir-serjir çıbergendeı əser verdj... Kyı ırqı- qımen qosıla vılegen çastardın qozqalsı, çel levjmen terbelgen teñj tolqındaı volıp көrjırdj... Kyljirdeı qaranoç көrtjñ көzj ten- sele vıler çyrgen Dias pen Mar- kizada.

Çalqıqan muzikanın tətj yñmen oınar kyljir çenjs merkesjnj toılar

çyrgen çaunger çastardñ saubq
 kecñ sÿrttan estlgen trevoga dausÿ
 vøljp kettj. Ainalasÿ yc minutta çau-
 ger çastar qatarqa tÿbr ta ylgjrdj...
 Çjgerlene vasÿr, çaungerljc març-
 ren maïdanqa qaita attandÿ...

KYRES BJTREIDJ VIII

Ëlde tÿman, ãlde tytjn, ãlde
 køterljgen tozan kyn vatÿs zona-
 sÿn vasqan vÿlÿnqÿr tÿmandÿ aÿ-
 gÿr volmaidÿ. Barselon taularÿna
 onaqan qara qocqÿl vÿlt, İspania
 qalqÿnÿn ystjne tøngen zjl siaqtÿ,
 sjlkjnuge mymkjn emes, qaranqÿ-
 da qara qÿnÿq volÿr adasqan qalq,

tynde ãlasÿnan børsqan sÿldai...

— Bjdjñ geroilar qaida?

Ças çapÿna oq tijp-øldj me eken,
 çanarÿ qara køzdjñ søndj me eken,
 qarÿda valarandai qolqa tysjç,
 çauÿzdÿñ azavÿna køndj me eken?
 Ne volmasa; çol vasçÿ aqa tauÿr,
 soÿnan kucjñ çÿr erdj me eken?
 Airÿlÿr ãlde ekeuj vjç vjçjnen, vai-
 qÿz ven køektei vor çyr me eken?
 Airÿlqan valasÿnan ana qaida, køl
 volÿr køzdjñ çasÿ otÿr ma eken?
 Oiran sar çauqa attanqan ata qai-
 da, erjksjz qoldan qaru verdj me
 eken? Varmÿsÿñ Markiza qÿz
 qaida çyrsjñ. Vjç qavar syigenjñnen
 vjldjñ ve eken? El mÿnau, çerjñ
 mÿnau qaldÿ artÿnda, qaçaÿr qara

tÿman vaştÿ vøten. Doldana soqÿ-
 tÿqÿn dauÿl qaida, tÿmandÿ køçjre-
 tjn çer vetjnen.

Vjle almaï qaralanÿr dostar
 xøljñ, qÿzadÿ kyres dese nege
 çapÿm, çorÿqta solarmenen çyrgen-
 dei-aq, dÿvjrløp maza vermeïd voi-
 da qapÿm. Tÿlqanmen mÿltÿq
 dausÿ kyres tÿnvait, çairamaï çauÿn
 qoïmas çanqan çalÿn. Kyrestjñ
 kÿctj dauÿl soqçÿ qaita, gulegen
 çenjs kÿijn syied çapÿm. Sønveitjñ
 revolutsia çÿldÿzdarÿ, køksegen
 kÿizelumèn tÿrmÿs taçÿn. Sender
 de vjz siaqtÿ otan qÿnÿr, çaqarsÿn
 çarqÿratÿr ømjç samÿn. Kyressjz
 qoldan eckjm vahtÿ vermeïd. ter-
 vente azattÿqÿn qaq davÿlÿn...

Qÿzÿ tu^a kolhozÿndaqÿ (Ile ауданы, Almatÿ ovlÿsÿ) PVXO kruçogjñjñ mycele-
 gjñjñ norma tapsÿrÿr çyrgen çastarÿnÿn kørjñjsj.

„Mal — adamnyň saýy etj“

...Af — dedj, qausyrtma örkes, çardai qara tyie. Onyň münýsý: „Al, tört tylik çylyndar, kezekte ylken мәsele tür“, degen qawary edj.

Oqıqı Ala-taudyň wauynda boldy. Alırtıy: aň degen unj töpjrekti çanqırtıp çıberdj. Sol me-zette „Qyzyl çıldız“ kolhozı fermasyňyň walyq tylik wıtkenj çan-çaqtaň andyzdai wastady. Wıryn mündai çynda wolyr körmegen tylikter saqymdai oınar, qart Ala-nyň tösjne qarai atoi salıp qartar aqılyp çattı. Waurına salıp wartyr ösjergen tylikterınyň was wırtıktıjıp, mündai мәsele cecrekeç wolyqanlyna Alanıň tas çyregj maidai erjıp, keň qoınyň mol asıp, tyksigen qarly qawaqıň çadyratıp, calqıp meıjrlene qaldı. „O, telqozıdai ösken tentekterjı! Saqalyňnyň aqıynda, çan çasarqan saqıynda çyqındarçy, tösjme! Keljınderçı!“ degendeı qalyň wııra ormanlyň çelıjıp, yljıdek kök maisaly keň alarty etegjı köwete tyştı. Çan çyregjınen tesjıp çyqan kumjsteı tünyq mız suňnyň tasqınyna tasqıny qosıp tylikterdjı däl çalyňnan aqıydy.

Çasy çıbek wartytai kök-orıadyň ustjınde, kumjı sudıň çaqasnynda tylikter meçılsj asıdy. Qartaqan qalyň tylik wıjı men wıjı tawısy, wıjı de oısyqara atanıň walasy qara tyiege:

— Çöke, amansyz wal — der sätew wıjıp, onyň qolyň wıjı-wıjı üstap öljıp çattı.

— „Wıl qalai? — der oıladı Alatau tandanoıandai. — Mal tylijj törtew desetjı edj: fermadaqı tylikterdjı odan da köp wolyqan ma? Atıculı tört atanıň walasyňnan wasqa taqı da wıreuler çyr qoi, osynda!“

— Eı, zengj wawa atanıň kençe walasyndai qana, ana wıjı serek qılaqı kım? — der eckj qasnynda tırqan sırdı tyrtjı qaldı. — Tyır körgen çalyň emes, soda wıjıdjı dıymda warty ma?

— Oı esek. Dıymqı endj-endj kırem we der çyrgen talapkerlerdjı wıjı.

— Esek! E, onyň qandai önerj warty edj?

— Oı-woi, — dedj sırt tımsıqıny tısyrtıp. — Kıjken tılyqına qaramı: aıtmaqan qımsıysqa der-sjı, özjınen ylkendj syırep alıp çyre weredj. Wasıň wılt qısy asqaqtaqan çydarılyzdyň wasına tanau qaqrastan çyqady. Wıgıjı qoıqan çerjınen erteı tawıladı. Çımsıysqa wıjı toqı, çyrgende ustjınen su çaqımaıdy — zyrtı tırqan wıjı çaysı. Öljı äncı.

— Al ana wıreucjı? — dedj eckj qılaqıny deldıjıp sekıe qarap.

— Qasıp?

— Anau tırqan tyryk tanau, çyrtrek közdj kördjı we, sonı aıtımyň?

— Onı wılmegenjı dıat eken, — dedj, sırt eckjge. Eckj dıatıly tawıp, söl qızarandaqırap:

— Dıatta wolsa aıtı, sol kım?

— Oı cocqa emes pe.

— Onyň ne önerj warty edj, çarqılym-au?

— Öner çaqı onca woltaqanmen wasqa qasıetterjı warty. Wasqadai çelıgjı çoq — ocaqıny uc wıtyň kuzetken wıjı, motıny sorı. Yıden dızar tıysqa çypradı. Wıjı çyloı maıy wıjı çyloısyna qosıladı. Beınetjıny azdılyňnan wa, kım wılsjı: qacan körsen de, yrgen mesteı wolyadı da tıradı. Çony wıjı taimadı. Wıreucjı, wıjı taıpa eldj asıradı. Wıjı tapqanda: on uc, kem degende segjıdjı wıjı-aq tawadı.

— Wıl uaqıtqa deıjı qaida çyrgen, özjı?

Sırtı men eckj osı sözderge keljıp tırqanda:

Al! — dedj tyie, — mına meçıljıstj kım wasqarady?

— E, sjıden ylken wolyr kım wasqaraly edj, özıjı wasqaralyz, Çökel — der tylikter cu ete qaldı.

Olar meçıljıstj useu nemese weseu wolyr wasqaradı, — wıjı-aq çanuı, wasqarady eken. Tılmıs,

qatısyňny da qaçettıgjı çoq eken. Meçıljıste wolyqan jıstj çanuı wıtken emjı woly dımtıpastı wolyr çadyna toqıp alady eken — mınyň özjı çanuırlar dınyesjınde wızylymıtyň zaı eken.

— Mәsele: Wıkjısoıuzdy qı çaruasılyq körmesjıne çıberetjı kandidattardı wılgıleu! — dedj, warty wıljı öz qolyňa köcken tyie. — Köne kımdjı çıberemjı?

Tyie wıl sıraudy körtjı qaralyna salıly salsa da, kandidattı wıjı özjı wolatımyň, — der oıladı.

...Menj, çırtım oısyqara, der tegjı atamıtyň. Tylikterdjı jıjıdegjı alıly — men. Çynjı çıbek. Sytjı wal. Men Qaraqım, Beıwaq-dala sıaqı çelderde 10—15 kım su tatıpai da çyrgenıjı. Tırtı sonau Saxarada da wolyqanly warty. Wıl qai tylikjıny qolyňnan keledjı, menen wasqa? Aqtaıan-Çıwılyndı, Alqagol-sılamanyň kezjınde de eljı maqan çalyraqıny senjıp salqan. Men sol senjımdjı aqtamar pa edjı? Aıta wırese sol uaqıttaqı roılyz men emes pe edjı. Ötken kynde wılgı çoq: onda mende — dom warty ma edjı, kyı warty ma edjı. Acamaıdyň çaqtaıy etjınen öljıp, syıegjıme çetkenjı köne. Sonda meıjı warty arqam ocaqtı çalyı, tös tawıny astadai dom çara edjı qoi. Sonda da men, sırt wırgen we edjı? Al, közjı qamaıdyň tau men tasıny wızar kımjı emes pe. Endece wıl çynda men neqıp mıyceden qır qalmaqrıny...”

„Ua, darıqal — dedj tyie wıjı kyrsjıp qoılyp. Soltjıp, men Mәskeuge warty sam! Körmenjı wıjk dıalyňnan moınymdı sozıp, Qyzyl astanada tılyp, tıjırekke köz çıbersem! Menjı talı adamdar keljıp körer edjı-au. Dıdarıspaq oınar otıroıan ekjı waladai, ekjı çaqqa söl etkeıjıkjırep qazdıp tırqan örkes-terjımdjı, çelkıjıdegen çıdamdı, asamdı aılyz, alqartı qılaqımdı, sırtıny taıjıp tesjıreıjıp tırqan çaryq çıldız közderjımdjı körgende olar qaiter edjı? Kyler me edjı, әlde qor-

qar ma edj? Çoq olar kylmeidj de, qorьqraidь da. Qürmetteidj. Qazaqlың tyie degen malь osь der edj. Bül, sol qalqтын vjrnessе voıьndaqь tarıxьñ öz voıьna çınar osьnda ala keljр türojan çanuar, vül onьmen vjrge ösjр, vjte qainaqan, qıьn-qьstau kynderde çoldas volqan, ataqtь Asan qalqьnyң әlemdj carq ıьr keзgendegj qanaty — Çelmaıasь osь.. der edj!..

Tyie өзjnjң osьoıьnyң ıьsьoıьna cьqьa vergende?

— At varsьn! der qoi, top jçjnen aıqai saldь.

— Oı, qoi onь, der sıьr dьrse qoıa verdj.

— O, nege?

— Negesj sol, sender qьmsetseaq attь ala çyresjnder, — dedj sıьr, qoıqьa alara qarap. — Bütтар mai, kuvjler syt vergen vjz de atausьz otьrmьz qoi. Atıьñ ataqь çaiьmaoqan çer var ma? Qovlandь, Coga, Edjge siaqtь ertegjnjң vatyrlarьna, Amangeldj, Saraev siaqtь qalqтын getoılarьna serjk volqan: tar dьnieden qara көrjр, çyirjk çanьna әlemnen esvjr çıvanьc — dьru tava-almaı tьnyсь tarьloqan, eldjñ Aqan siaqtь erke serjlerjñ

serqumardan cьqarqan da sol at emes pe edj? Aıcьььqь atıь attar, carca çeldj ertrege, auzьmen qüs ıjstegen tılrar attь vjlmeynj tarıx var ma? Endese vasqa tyljkterdj nege auzqьa almaısyндar? Әj de volsa, өзjmcjlykterjң qalmaıdь!..

— Dıьrs aitadь, sıьr! — der esek örcelendj, — qoi men çыlqь qacan da volsa astamcьььqatьñ qalmaıdь. Vjzдж nege көzge vjr jımeısjnder, tьna otьrojan Coqan volsa ortamьzqьa çaua kelgen vьrjıjzge qonaq eken, men volsam arqьa etjm arca, vorvai etjm vorca volьp ömjıjıjnjñ көvjsjñ osь Orta Aziada ötkjzjр keledj ekemjñ, sonda da, sanatqьa vjr almaısyндar?

— Ras-au, — dedj vaqanadan berj cılıqьp otьrojan cocqьa, tanauьñ çelvendete, — çljktjñ mailь vasьp özderjñe nege tarta veresjnder. Tausьqь ren krolıktjñ qoradan da cьqьa almaı otьrojanь anau, olardь çıьnoqьa saqьrojan da esqaisьñ çoqь-

сьn. Vjzдж çerden cьqьtь deısjnder me? Qoi men çыlqьdan vasqamьz, tyljk emesteı-aq! O nesj!..

Jstjñ aıaqь nasьroqьa saubьp vara çatqanьñ vaıqarqan tyie:

— Mьnalарьñ ıjat eken, — dedj vьrjñe vas alqalьq jstep. — Vjıjñ men vjrjñ kerjsjр, çoqьtь-vardьterjsjр, accь sөzge keljsjр dau cьqaratьñ ne var? Ne çetpeıdj? Osь ıermaqьa nege kjrjр edjnder? Ana vjr kynderjñ esterjñde çoqь pa?

— Aı, aınalaıьñ Cөke-aj, sөzjñe volaıьñ, — der eckj çылар qoıa verdj, — saida salьmьz, qumda jzjıjz var ma edj vaıaqьda. Әsjrese, vjzдж eckj atam valasь, qьs volsa çeitjñ cөp çoq, çыь qora çoq selk-selk etjр, tek әiteujр cek-cek

dedj, өз vasь turalь oıdan kyderjñ yzgendeı volьp. — Kөrmege varьmьz vjr vül qana emes, vjter jstjñ tyıjıjñe kelejjk. Qamььqьtь aqajьnyң әlgjñdeı, oьndь sөzderjñ de eske almaı volmas, tegj çoldь solarqьa veresjnder me, qaitesjnder?

Vjraq, tyljktеr arasьnda çыlqьnyң vedelj vasьm eken, atь atalqan soң onьñ qavaqьna qarap esqaisьсь da pәlen der esnәrse acьp aıta qoımaı, vjrsьpьra tırdь. Vjr mezette top jçjnen:

— Cocqьa men eckj varsьn! — der, esek aıqaiqьa vasь.

— Maqüll — destj qalьñ tyljk vasqьa ıьsьnyсь vola qoımaqan soң.

— Kәne, vülardan kjmder varadь? — dedj tyie. Esektjñ qılaqь taqь da erveñ ete qaldь da:

32 vüt mai tartqan, mai tartqan-da çai tartqan Qara qılaqь tıroqanda, alьp ana,

kөk vөrte, vjreu emes көp vөrte tıroqanda — vül ekj atanьñ valasьnan vasqьa kjm varatьñ edj, varatьndardь osьlar өзderj vas volьp, jrkter alьsn, — dedj esek taqь da.

Dәl osь mezette aspannan, moıьnynda sөmkesj var vjr kjc-

kentai көk qüs ıьcьp keljр top jçjñdegj tyienjñ örcеkjñe qona kettj. Çanuarlar qılaqtarьñ qaicьlasьp, kelgen qüsqa elendeı qarastь. Qüs tyiege әlde nelerdj sьvьrlar aıьp voldь da, carьq ıьr aspanqьa qaita cьqьtь! Bül ne tamacaı?

— Әlgj keljр ketken çәrgeltaiьnyz kjm? — der sıradь, maldar tyieden.

— Pöctacь көгерсjñ qoi.

— E, oı ne çөнmen çyr eken?

— Tıьsqanьmьz Aqbozдың sәlemjñ çetkjzgelj keljptj.

— Ne deptj, çanьm-au?

— Aı, tьндапьzdar! — dedj tyie, — vьlai deptj:

„Tıьsqandarьm, Ala-tau tyljktеrj!

Semjz, kyiljszder me? Öz otalarьnyzdan cьqьp, otanьnyң cekara kызetjñe ketkelj talai oqıqьlarqьa kezdestjm. Cьqьsta: Xasan

atam aıuaqьna sıьnyр çыlai veru qana qoıьmьzdan keletjñ edj. Talaiьmьz: vaq! etjр tımsьqьñ qarqьa tьqьp, qıььcьqь cöcaıьp qьcьp çatatьñ edj. Bütьmьz qalaqtai, sausa көnek tyvjñ aqartpai, көnjıjz qıьсьp ineljkteı qatьp çyretjñ edjk. Aıaqьndь attasaq-aq, kevenek aldьnnan kes-kestep әzj tıratьñ edj. Kesegj kynde vьrjıjñ de көrgenderjñ osь emes pe edj, ötjrk desender aıьndarсь, көne? Endese osьlarьñ ne, çırtьm-au?

— Ra-a-as! ra-as-as! degen, tyljkterdjñ unj kyntenjр kettj. Qart Ala-tau da ötken kynderdj vjr colьp, qavaqьñ sәl tyksitjр кер qaldь da, qaita actь.

Sıьrdьñ ıьsьnyсьñ çaqtaoqan eckj sөzine varььq tyljk qılaqь asqandai voldь. Tyljk vjtkennjñ vьrj de ötken kyınjñ elesterjñ көz aldarynan ötkjzjр, toıtarьs tartqanьñ vaıqai qalqan tyie:

— Aı, daqdaratьñ dәneme çoq, —

kөлj, Xalxin көл оқиқаларына; Батыста: Polca пандарымен, ақ findermen болған ұғысқа қатынастым. Соның бәрінде де қау тоғына па-қауайды отындай ойнар: алдыма келгені тағыр, артыма келгені теуір, қан майданда қауды саз валсықтай ілер, батыр командирге серік болдым. Өнер таватын десеңдер, тарихи іс істеймін десеңдер — отан кызетіне сьқьндар!

Қай-қайсыңыздың да, зәредеі болсын істеген әрекеттеріңіздің қалқ игілігіне құмсалына тјлекте туысқандарыңыз, командирдің қауңгер аты-Ақбоз“.

Мұны есіткен соң, сол арадағы сьлқы-ата тегіс құлақтарың қаись-лаі тьср, алақтарымен қер тағыр мақұл! мақұл — дер бастарың сьлқыр сьлқыр-сьлқыр қойды.

— Аһ! — деді тьіе вьіг мезетте, — сонымен енді мьнадай қортындыға кедемьз:

Вьігнсі — отан кызетіне баратын аттар вьігнқай, көрмеге баратын ескілер мен сосқалар вьігнқай сьқыр сарға тұратын болсын.

Екьігнсі — ферма мьлдарь вьігн вьідан вьілаі: сьтть Сьрдың суьндай ақызатыңыз, сьппен Сьмолай тұрқызатыңыз. Кьсьмьзбен таудь вьізьр қолсалатыңыз. Ветраққа су беремьз. Вьіқан керекі сараларды кьнь вьігн қамту ферма вьасыларына алды-ала ескертілісін.

Үсьігнсі — тьлжктер арасында мьнау ала, мьнау құла дер қькке вьелуцьлжк әл де бар. Мұны өзь, ескьньд сарқынасы, вьіқан ііьм салынып, осы қьнда туысқан-сотсьлстьк ть-

лжктердь вьеле-қара сөйлеген есекть, тьлжктер қатарынан сьқьарса да вьолар едь, вьірақ қараңқылығь еске алыр ескертү берілісін.

— Дьргь! Дьргь!..

— Ендесе, даусқа салатын: осы ұсыныстарды қақтағандарың дауыстарыңды беріңдер! Сол-ақ екен тьіе—вождар, сьлқы—кьсьнер, сьіг—мөңгер, қой-ескь—маңыра, есек—айқайлар, сосқа—сьңқыр қойа берің едь: кьцть дауы көтерілің, оның екьньмен бараван соқыр кер кетті. Орман теңздей толқыр, ісьндегь аң вьіткен вьіл кьцть уңгетан-тамаса вьігьр, аңтарықан вьітнде не олай, не вьілай кетерің вьігьмеі, соқыр-соқыр отьгьр қалды. Қайсылыға аңдарың патсасы мен деітін ағыстан, мұны не екеніне тьсьне алмай: нede вьолса вьетн қайтарынысы, менен дауысы зор кьн бар едь дегендеі ақыр-ақыр қьверің едь: оның дауысы тьлжктер уньньд қасында, тьсқаның сьқыдағаның қьргь болмады. Тьлжктердн : вьігн вьіазь, вьігн сьуан, вьігн қоңы, вьігн дағы мьзыкаль асқақтаған ансамбьль қарт Ала мен оның қалың аңдарыңды сьгек қьың серің-серің қьверді. Сьқыстағы мьлса-туасылығь вьазасын тьлжгь вьолдан уньтть бар, қауар вьіткен де вьіл кьцть дауылыға құлақьн тьгьр ұыр қалқандай...
 Дәуісқа салудан соң іле-кала, қьігь-қалы тегьлген, қос танауы селектеі, отьрауы ескьтеі, соқыр Talқарды соқысындай, қаз мойы мақрал қара айығь бастаған кьлен вождар қатарласа вьігн сарға тұгьр

қатты. Одан ағы, қайқандай қалың вьуғы, сақалы тьзесн соққан, сьлнн төңкерген қазандай, саң мьігь, көк вьөте өзнен сьққан өрен-қараны — көкпенбек мьздай көк ескьлердь бастар вьігн сарға: ін тьвьндегь екь көзь оттай, қьлсьд сьнн вьолаттан соққан сьмдай, ұзыны мен көлденень вьігьдеі қайау кьсь қатыр қарақандай, атть кьсь тьсьр қарақандай, вьақылан Қара-құлақ бастаған—арпақ қайындай ақ сосқалар вьігн сарға тьзідь.

Мьлдар сарға тұгьр вьолқанда кьн де ұласына қоньр вьара қатыған едь. Вьігн мезетте қара соқырың вьасына вьігн алыр адам сьқа келің, тоқсан өгьздн қондырылған өгьр ту тerekке сартаған, қолындағы қьлқы құлақ дьрау қамсысы аспан аспанда сьгьр-сьгьр қалың едь: қамсыдан зу! зу! етн сьққан ун төңректн төрт вьігьсына тарақандай вьолды.

Вьіл фермаңды стьхановсь-мьлсьсы екен. Оның қамсысыңды зу еткен дауың есті сала қер қайысқан қалың тьлжк ортасы сьр-сьқыр оі вьігьр, фермаңды ту-туды арпақ заңғар қалың қорасын вьетке ала дьрия суьндай ьлдіға қарай сьңкьлжк кер вьерді.

Мұнсама қасқа келгенге аузы қатыр асқа тоймаған, аспанмен астаған алыр вьасына вьігн өңнен вьерік сьқарың кьіе алмай сақал, сьсына қьсы-қазь ақ вьілт ұйалаған Алатау қарт: „Вьіл қьһанда менен де асқан мьлды вьай бар ма екен! — дегендеі едь.

